

„Dramat i życie”,

**podsumowanie raportu z badania
krakowskiego pola literackiego**

„Dramat i życie”,

**podsumowanie raportu z badania
krakowskiego pola literackiego**

Spis treści

Wprowadzenie	4
---------------------	----------

Część 1. Krakowskie pole literackie i jego struktura	6
---	----------

1. Twórca literacki – główny aktor pola literackiego	7
1.1. Wokół tożsamości i roli społecznej literata	7
1.2. Habitus i motywy twórczości	11
1.3. Między twórczością a domem	13
2. Komponenty segmentu instytucjonalnego w polu literackim i ich kondycja	14
2.1. Pole rynku wydawniczego	15
2.2. Pole instytucji konsekrujących	15
2.3. Pole instytucji upowszechniania literatury	15
2.4. Pole sektora NGO	16
3. Obszary centralne i peryferyjne pola	17
3.1. Hierarchie i dystanse społeczne pomiędzy poszczególnymi aktorami w polu literackim	17
3.2. Pola zewnętrzne i strategie wobec nich	17
3.3. Wpływ aktorów pola na sektor kreatywny	19
4. Percepcja krakowskiego pola literackiego	20
4.1. O istnieniu krakowskiego pola literackiego, czyli przyczynek do dyskusji o wielości pól	20
4.2. W kierunku semantyki krakowskiego pola literackiego	20
4.3. O wyróżnikach krakowskiego pola literackiego	21

Część 2. Funkcjonowanie pola literackiego	24
--	-----------

1. Relacje między strukturą i podmiotowym sprawstwem	25
1.1. Zakres autonomii twórczości literackiej	25
1.3. Przetrawianie w polu literackim – pisarz jako kategoria zawodowa	25
2. Sieci społeczne w „grze w literaturę”	29
3. Autonomie i heteronomie pola literackiego	34
3.1. Obszary autonomii	34
3.2. Obszary heteronomii	34
4. Dynamika i rozwój pola	37
4.1. Oceny	37
4.2. Oczekiwania	37

Oddajemy w Państwa ręce podsumowanie raportu z badania krakowskiego pola literackiego. Było to pierwsze tego typu przedsięwzięcie na skalę miejską. Jego realizacja wymagała współpracy z przedstawicielami różnych środowisk literackich oraz branży wydawniczej i księgarskiej. Cel był prosty: chcieliśmy pozyskać wiedzę na temat kondycji, w jakiej znajdują się instytucje literackie oraz ich pracownicy. Jakie wyzwania podejmują każdego dnia? Jakie przeszkody ograniczają ich działania? Jaka jest ich pozycja? W jakie alianse wchodzi, z kim współpracują, a z kim chcieliby nawiązać współpracę? Jak oddziałują na odbiorców? Jaki jest wpływ sektora książki na miejski sektor kreatywny? Od czego zależy dynamika jego wewnętrznych przemian?

Od pięciu lat Kraków jest Miastem Literatury UNESCO. Ten zaszczytny tytuł został nam przyznany w dowód uznania za zaangażowanie całej rzeszy ludzi, dla których literatura jest nie tylko obowiązkiem zawodowym, lecz także – a nawet przede wszystkim – pasją. Obowiązkiem miasta jest wspieranie ich działalności, zapewnienie stabilnych warunków potrzebnych do realizacji już istniejących projektów, a także pomoc we wdrażaniu nowych inicjatyw: pisarskich, czytelniczych, edukacyjnych, wydawniczych, księgarskich i festiwalowych. By pomagać skutecznie, musimy zebrać informacje na temat realnej sytuacji podmiotów działających w naszym polu literackim, uwzględniając perspektywy wszystkich środowisk, sprawdzając, w jaki sposób funkcjonują dostępne narzędzia systemowe i oceniając skuteczność nowych rozwiązań proponowanych przez literackich aktywistów. Jednym z najważniejszych wyzwań stojących przed miastem, jego władzami i urzędnikami jest uchwycenie i zrozumienie relacji występujących między poszczególnymi jednostkami, grupami i instytucjami. Dzięki przeprowadzonym badaniom możemy przygotować program wsparcia dedykowany podmiotom literackim Krakowa, który uwzględni ich konkretne potrzeby i odpowie na ich oczekiwania.

Z niniejszą publikacją powinni się zapoznać wszyscy, którzy zajmują się na co dzień literaturą. Dane oraz podsumowanie analiz w niej zawarte przydadzą się zarówno pisarzom, wydawcom, akademikom, księgarzom, jak i zwykłym czytelnikom, zresztą nie tylko krakowskim, ale także tym, którzy pracują i żyją w innych miastach. Nie wystarczy nam wizerunek miasta, którego wyłącznym celem jest pielęgnowanie i celebrowanie literackiej tradycji. Literatura jest żywa tylko wtedy, gdy zasilają ją nowe opowieści przedstawiające aktualną sytuację ludzi żyjących w dynamicznie zmieniającym się świecie. Opowieści te muszą zostać nie tylko napisane, ale też wydane, omówione, wypromowane, przedyskutowane etc. Miasto może być nie tylko sceną tych wszystkich działań, ale także ich inicjatorem i inspiratorem.

Izabela Helbin
Dyrektor Krakowskiego Biura Festiwalowego

Wprowadzenie

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie podsumowania najważniejszych wniosków z badań przeprowadzonych w ramach projektu *Badanie krakowskiego pola literackiego* zrealizowanego przez Krakowskie Biuro Festiwalowe przy wsparciu finansowym Miasta Kraków oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, pod nadzorem merytorycznym Grzegorza Jankowicza¹. Autorkami i głównymi wykonawcami badań były Anna Fiń i Monika Miszczuk-Wereszczyńska, a do współpracy przy tworzeniu raportu z badań zaproszony został Mariusz Dziegłowski.

Inspiracją do podjęcia badań nad krakowskim polem literackim był projekt naukowy *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieu*, którego podstawowym celem stało się podsumowanie rozwoju pola literackiego w Polsce w okresie 1989-2014². Zasadniczym celem badania krakowskiego pola literackiego była wieloaspektowa analiza jego głównych elementów składowych, funkcjonowania oraz procesów przemian, jakim podlega. Samo pole literackie zostało zdefiniowane – zgodnie z teorią P. Bourdieu – jako wycinek świata społecznego zorganizowanego wokół działań o charakterze literackim, oznaczającego siatkę obiektywnych relacji między pozycjami, jakie zajmują poszczególni aktorzy funkcjonujący w jego obrębie. Choć głównym punktem odniesienia przeprowadzonych analiz był system teoretyczny P. Bourdieu, to analiza zgromadzonego materiału empirycznego pozwoliła uwzględnić alternatywne sposoby myślenia o polu literackim i w konsekwencji opisać je jako zawierające w sobie potencjał podmiotowości pole jednostkowo-strukturalne, czyli takie, które zależne jest od relacji międzyludzkich i których istotnym kontekstem funkcjonowania są obiekty strukturalne. Takie podejście to zwrócenie uwagi na procesualny charakter pola literackiego, które jest własnym osiągnięciem jego aktorów.

Podjęte problemy badawcze zostały zebrane w dwóch częściach raportu. **Pierwsza** odnosi się do elementów składowych krakowskiego pola literackiego i podejmuje tematy związane z opisem **wewnętrznej struktury pola**, jego **głównych aktorów i percepcji pola**. Część **druga** zawiera tematy związane z dynamicznym i relacyjnym charakterem funkcjonowania krakowskiego pola literackiego, odnosi się do ukazania **głównych czynników wpływających na środowisko literackie i literacką twórczość**, na **relacje wewnątrz** tego świata oraz **czynniki go dynamizujące**. W niniejszym podsumowaniu zaprezentowano główne wnioski oraz **skupiono się szczególnie na tych, które bezpośrednio dotyczyły specyfiki krakowskiego pola literackiego**.

Kontekst metodologiczny

Podstawę empiryczną dla analizy struktury i funkcjonowania krakowskiego pola literackiego stanowiły **badania o charakterze jakościowym**. W ramach tego podejścia zastosowana została

1 M. Dziegłowski, A. Fiń, M. Miszczuk-Wereszczyńska, „Dramat i życie”, czyli raport z badania krakowskiego pola literackiego, Kraków 2018, Krakowskie Biuro Festiwalowe.

2 Efektem przeprowadzonych badań i analiz są trzy publikacje książkowe: G. Jankowicz, P. Marecki, A. Pałęcka, J. Sowa, T. Warczok, *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieu. Raport z badań*, Kraków 2014, Korporacja Ha!art; G. Jankowicz, M. Tabaczyński (red.), *Socjologia literatury. Antologia*, Kraków 2015, Korporacja Ha!art; G. Jankowicz, P. Marecki, M. Sowiński, *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieu*. Podręcznik, Kraków 2015, Korporacja Ha!art; wspomniane badania finansowane były ze środków Narodowego Centrum Nauki.

technika wywiadu pogłębionego (*IDI*) z elementami wywiadu narracyjnego, tj. tzw. **wywiad epizodyczny** (*episodic interview*). Wywiad przeprowadzono w oparciu o scenariusz, który z jednej strony pozwalał na **uzyskanie pogłębionych informacji** na temat krakowskiego środowiska literackiego i tym samym dokonanie jego opisu, z drugiej zaś ogniskował się wokół punktów w biografii rozmówcy, przez co pozwalał na **wgląd w świat życia badanych oraz uchwycenie i analizę ich doświadczeń**. Narzędzie badawcze wzbogacono również o dwie wizualne techniki wspomagające: **piramidę** grupującą podmioty pod kątem częstości i intensywności kontaktów pomiędzy nimi a badanym oraz **okręgi** określające położenie aktorów pola literackiego na podstawie posiadanych przez nich możliwości wpływania na nie, włączono do niego także **dyferencjał semantyczny** wykorzystany do określenia cech krakowskiego środowiska literackiego.

Próba badawcza

W niniejszym badaniu wzięło udział **35 osób** będących przedstawicielami krakowskiego środowiska literackiego, zarówno w jego instytucjonalnym, jak i pozainstytucjonalnym wymiarze. **Dobór** respondentów miał charakter **celowy** i był ściśle podporządkowany celom badania. Zostali oni dobrani **według** kryteriów **rodzaju prowadzonej** przez nich **działalności** oraz **pozycji zajmowanej w strukturze pola literackiego**.

Uwzględniono przy tym 11 kategorii przedstawicieli środowiska literackiego:

- pisarze – 5 wywiadów;
- organizatorzy festiwali literackich i pozostałych wydarzeń literackich – 4 wywiady;
- wydawcy i pracownicy wydawnictw (redaktorzy, korektorzy) – 3 wywiady;
- tłumacze – 3 wywiady;
- drukarze – 3 wywiady;
- bibliotekarze – 3 wywiady;
- antykwariusze – 3 wywiady;
- krytycy literaccy – 3 wywiady;
- pracownicy fundacji i stowarzyszeń literackich – 3 wywiady;
- właściciele i pracownicy kawiarni literackich – 3 wywiady;
- dziennikarze i blogerzy literaccy – 2 wywiady.

Badania terenowe zrealizowała firma Quantify Sp. z o.o. z Krakowa.

The background is a light pink color. It features several geometric elements: a large white circle on the left containing the number '1'; a large black circle in the center containing the title; a red circle in the upper right; a red circle in the lower left; and a red circle at the bottom. A white dashed line starts from the bottom left and goes towards the center. A white solid line forms a large circle that encloses the central black circle and the red circle in the upper right. A red solid line starts from the right side and goes towards the center.

1

**Krakowskie pole
literackie i jego
struktura**

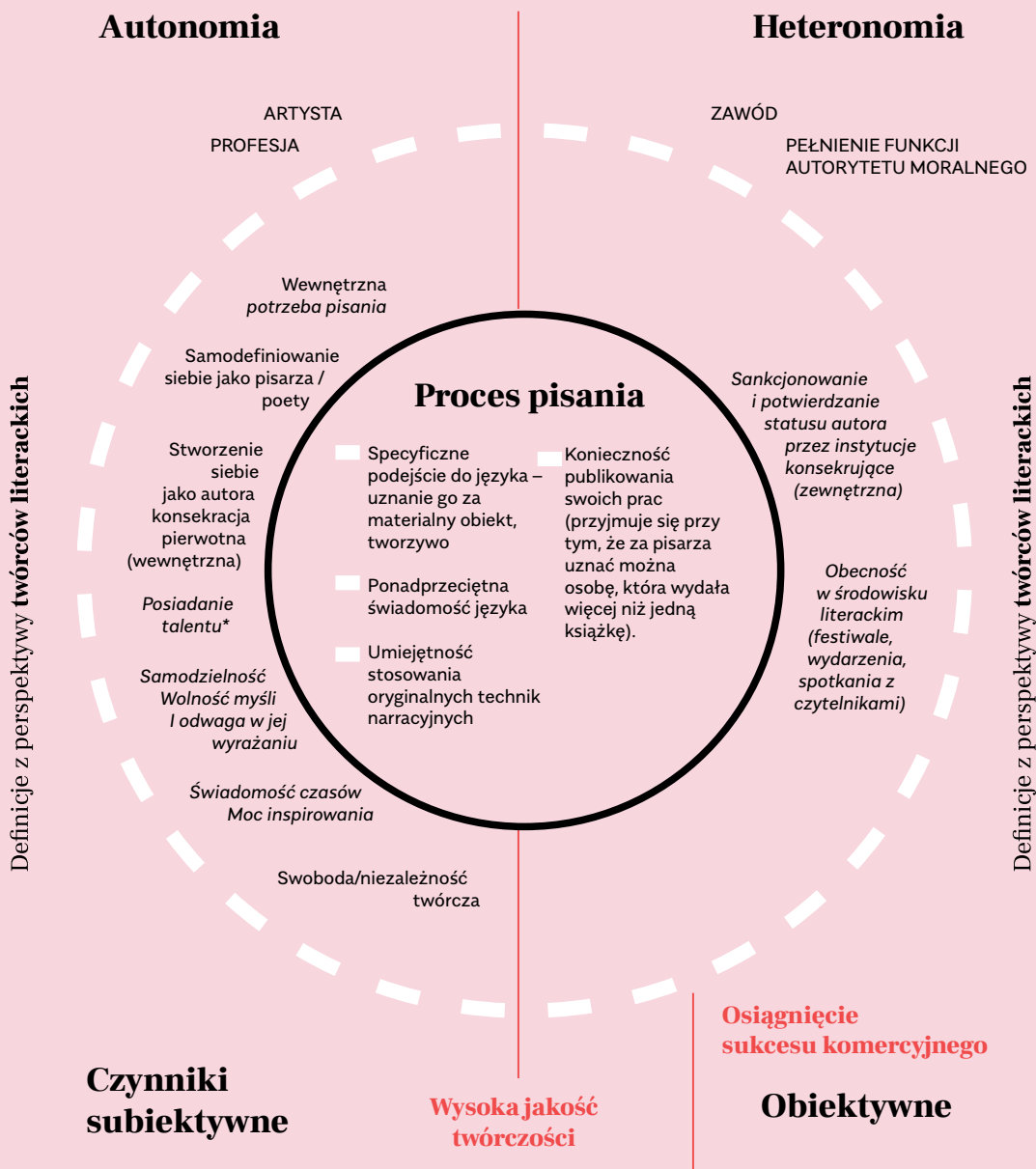
Twórca literacki – główny aktor pola literackiego

1.1. Wokół tożsamości i roli społecznej literata

Główne kryteria definiujące to, kim jest twórca literacki, **według samych pisarzy** to:

- Realizowanie **procesu pisania** wynikającego z wewnętrznej potrzeby:
 - » **specyficzne podejście do języka** – rozumianego nie jako medium komunikacyjne, ale jako materialny obiekt, forma, tworzywo, z którym można eksperymentować;
 - » **ponadprzeciętna świadomość języka** i umiejętność stosowania eksperymentalnych technik narracyjnych.
- **Inne kryteria wymieniane przez badanych twórców** to: wewnętrzna potrzeba pisania, swoboda i niezależność twórcza, stworzenie siebie jako autora (autodefinicja, konsekracja wewnętrzna), publikowanie prac (nie „pisanie do szuflady”), wysoka jakość twórczości.
- **Sami pisarze definiują swoją profesję przy użyciu tylko takich kategorii pojęciowych, które odnoszą się do odczuć subiektywnych oraz akcentują autonomię w polu literackim** – mimo że mają oni świadomość oddziaływania zewnętrznych sił społecznych wpływających ograniczająco na ich działalność.
- **W przypadku definiowania pisarza przez pozostałych aktorów pola literackiego** dochodzi również do **uwzględnienia desygnatów odnoszących się do uwikłania i zależności pisarza** od zewnętrznych struktur społecznych podkreślających znaczenie heteronomicznych ram funkcjonowania pisarza, szczególnie **znaczenie uznania zewnętrznego**. Pisarz w tym kontekście to **ten, który jest jednocześnie zależny i niezależny od społecznego otoczenia**.
- **Badani pisarze nie deklarują poczucia przynależności do krakowskiego środowiska literackiego** – definiując środowisko literackie w kategoriach wspólnoty opartej na kontaktach osobistych, pisarze uznają je za relikw przeszłości; jednocześnie wskazują na zatamizowanie pola literackiego wokół funkcjonujących w jego ramach wydawnictw.
- Twórcy literaccy czują się natomiast przedstawicielami globalnego środowiska pisarzy jako całości. **Czynnik przynależności czy reprezentowania konkretnego środowiska literackiego nie jest dla nich elementem definicyjnym**. Oznaczać to może brak przyznania konkretnemu polu literackiemu znaczenia w kształtowaniu tożsamości pisarza.
- **Pozostali uwzględnieni w badaniu przedstawiciele krakowskiego pola literackiego mają poczucie identyfikacji z krakowskim środowiskiem literackim**. Za **wyznaczniki tej przynależności** uważają oni: a) sieci społeczne i relacje współpracy w obrębie pola; b) prywatne znajomości z poszczególnymi aktorami pola, w tym pisarzami i pisarkami; c) działalność i aktywność instytucjonalną, związaną z wykonywanym zawodem w polu literackim; d) aktywność organizacyjną, np. organizacja festiwalu; e) znajomość reguł funkcjonowania pola literackiego; g) własną twórczość literacką.
- **Autorzy i pozostali aktorzy pola wskazali następujące funkcje społeczne pisarza:**
 - » **rozumienie i opisywanie rzeczywistości społecznej;**
 - » **krytyczne spojrzenie na społeczeństwo i angażowanie się w sprawy publiczne;**
 - » **poszukiwanie prawdy.**

Kim jest twórca literacki

Funkcje społeczne pisarza:

1. Rozumienie i opisywanie rzeczywistości społecznej;

2. Krytyczne spojrzenie na społeczeństwo i angażowanie się w kwestie społeczne;

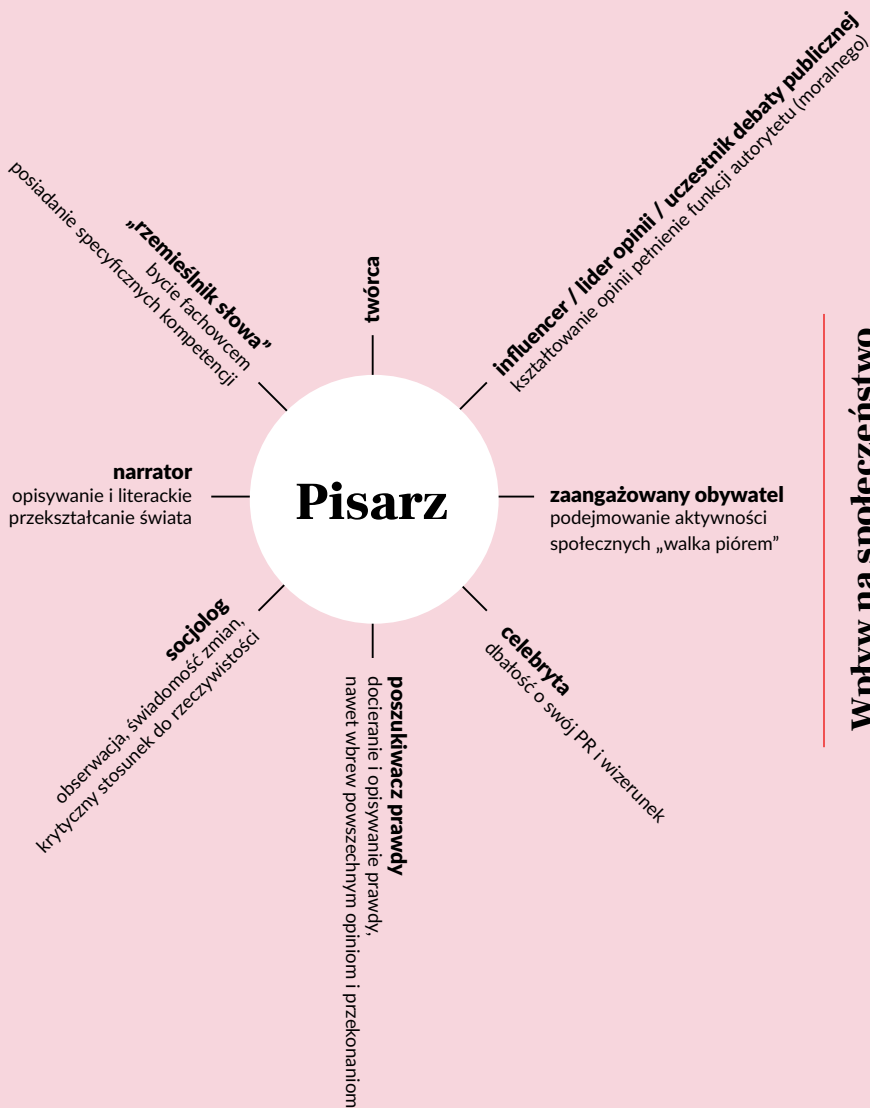
3. Poszukiwanie prawdy

* kategorie pisane kursywą były wskazane przez wszystkich aktorów krakowskiego pola literackiego

Typy pisarzy i ich funkcje społeczne

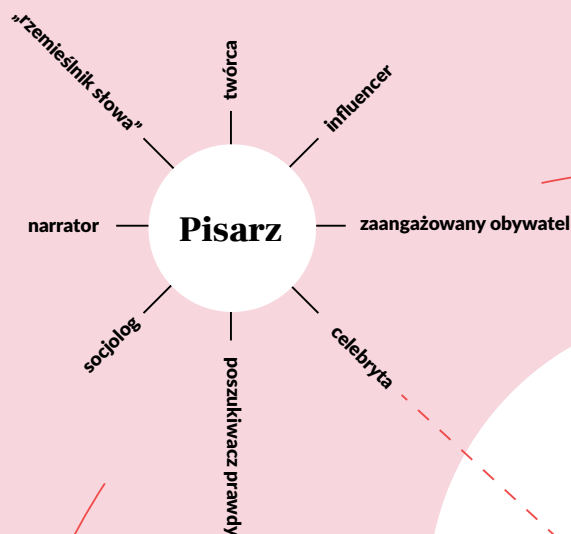
Świadomość języka

Rozumienie języka

Wpływ na społeczeństwo

Pisarz-celebryta

pole literatury

- realizowanie literackiego procesu twórczego
- uczestnictwo w aktywnościach środowiska literackiego – „bywanie na wydarzeniach”

współczesny typ pisarza: Pisarz-Celebryta

- aktywne budowanie swojego wizerunku w mediach tradycyjnych i wirtualnych
- twórca jako rozpoznawalna marka
- nacisk na działania promocyjne i marketingowe wydawnictwa
- zjawisko *allodoksji**

* korzystanie z kapitału symbolicznego przez tych, którzy go w rzeczywistości nie posiadają

Sektor kreatywny Przemysł kultury

pole mediów

zadania: tworzenie | uwodzenie | sprzedaż

- **Głównymi zadaniami**, jakie obecnie powinien wykonywać autor, by można było uznać go za pisarza, są: **tworzenie, uwodzenie** (publiczności, odbiorcy) oraz **sprzedaż**. W związku z tym **coraz bardziej widoczna staje się figura pisarza-celebryty** nastawionego na podejmowanie działań marketingowych, kreowanie wizerunku, własnej marki i posługiwanie się nimi jako narzędziami wspomagającymi działalność na rynku wydawniczym. Sytuuje to pisarza w strukturze przemysłu kultury i sektora kreatywnego. Przypisuje mu również większe możliwości aktywności twórczej, która może być realizowana nie tylko w świecie książki, ale i w obszarze filmu, gier, teatru, telewizji, reklamy, świata akademickiego etc.
- Istniejąca w krakowskim polu literackim **sprzeczność** w konceptualizowaniu pisarza, **między samymi pisarzami a resztą aktorów pola, odzwierciedla ścieranie się sił ortodoksji** (nurtu dominującego) i **heterodoksji** (obszaru zdominowanego), gdzie pisarze, przyznając sobie (pomimo świadomości oddziaływania sił zewnętrznych) autonomię, sytuują się po stronie heterodoksji.

1.2. Habitus i motywy twórczości

- **Kształcenie i przygotowanie zawodowe:**
 - » Zaprośzeni do badania pisarze **posiadali wysoki poziom kapitału społecznego i kulturowego, stosunkowo wysoki poziom kapitału ekonomicznego** oraz **wysokie, dziedziczone pozycje społeczne** (wyjątek stanowi jedna osoba, która doświadczyła awansu społecznego). Tylko dwóch pisarzy zakończyło swoją edukację uniwersytecką na poziomie magisterskim. Trzech, uzyskując tytuł naukowy doktora (dwóch w zakresie literaturoznawstwa i jeden w zakresie sztuk wizualnych), związało się ze środowiskiem akademickim.
 - » **Poziom kapitału edukacyjnego** uwzględnionych w badaniu pisarzy uznać należy za **wysoki**, a także **potoczny przy wejściu w obszar pola literackiego i późniejszym wykonywaniu profesji pisarza**. Badani twórcy są często absolwentami liceów uznanych w Krakowie za prestiżowe. Edukację kontynuowali oni na Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Pedagogicznym, w Akademii Sztuki Teatralnej, Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Wybierane przez pisarzy kierunki studiów to: filologia polska, filologia romańska, filozofia, sztuki wizualne, a także Międzywydziałowe Indywidualne Studia Humanistyczne.
 - » Z relacji pisarzy wynika, że **odbyta ścieżka edukacyjna** pozwoliła na udoskonalenie warsztatu pisarskiego, umiejętności posługiwania się słowem, a także wpłynęła na społeczną świadomość i sposób myślenia o rzeczywistości, a w konsekwencji i twórczość literacką, co można uznać za **wzmocnienie predyspozycji i zdolności aktorów**, które zostały wykształcone już na poziomie socjalizacji pierwotnej.
 - » Ścieżka zawodowa twórców miała charakter **stopniowego awansu zawodowego** (np. na uczelni) lub **kariery typu „U”**, która cechuje się podjęciem zatrudnienia poniżej wykształcenia i kwalifikacji, aby po pewnym czasie, stopniowo objąć pozycję zgodną z tymi kwalifikacjami.

Typowa ścieżka kariery pisarza

Rodzina i krąg znajomych

- Przypadki socjalizacji pierwotnej w kręgu literatów
 - Odziedziczona pozycja społeczna rodziców i kapitał edukacyjny
 - Posiadanie licznych znajomości i osobistych koneksji w świecie literackim, akademickim i sztuki
-

Wykształcenie i kapitał edukacyjny

- Wysoki poziom kapitału edukacyjnego
 - Wykształcenie wyższe:
 - mgr lub dr,
 - humanistyczne – filologia polska, filologia romańska, filozofia, sztuki wizualne, MISH
 - zdobyte na UJ lub UP, PWST, ASP
 - Wzmocnienie predyspozycji i zdolności wykształconych już na poziomie socjalizacji pierwotnej w toku edukacji uniwersyteckiej
-

Kariera pisarska

- Wczesne początki kariery pisarskiej (w trakcie studiów lub wcześniej)
 - Stopniowy awans zawodowy lub kariera typu U
 - Zdobyte nagrody, wyróżnienia, wzrost rozpoznawalności wśród krytyki literackiej i w środowisku literackim = moment przelomowy sankcjonujący pozycję pisarza i rozpoczynający kolejny etap pisarskiej kariery
-

Praca literata

- Podwójne życie – literat + przedstawiciel świata akademickiego, instytucji wydawniczych, mediów i świata sztuki = multiplikacja zajęć zawodowych = wchodzą w relacje z innymi aktorami pola nie tylko jako pisarze, ale i przedstawiciele konkretnych instytucji związanych z polem literackim i/lub funkcjonujących w jego obszarze = uwikłanie w struktury pola literackiego
- Twórczość literacka \neq zawód = wartość autoteliczna
- Brak organizacji pracy w określonych ramach czasowych
- Rozmycie granic pomiędzy pracą (pracą twórczą) a domem
- Brak motywacji ekonomicznej do podejmowania aktywności literackiej

1.3. Między twórczością a domem

- Na warsztatach pracy krakowskich pisarzy ma wpływ **multiplikacja podejmowanych zajęć zawodowych** – szczególnie łączenie twórczości z pracą na uczelni lub w wydawnictwie. Pisarze twierdzili, że angażowanie się w pozostałą działalność **wpływa negatywnie na ograniczenie czasu, jaki chcieliby poświęcić twórczości literackiej**. **Pisanie** staje się wówczas **przywilejem** niepostrzeganym jako działalność zarobkowa.
- Z narracji pisarzy wynika, że zwykle piszą w domu. Dochodzi w tym przypadku do **rozmycia granic pomiędzy pracą twórczą a domem** – rozwiązanie to **nie jest negatywnie oceniane przez twórców**, nie uznają oni rodziny za przeszkodę w pracy literata, traktują ją jako źródło twórczej inspiracji.

Komponenty segmentu instytucjonalnego w polu literackim i ich kondycja

- W próbie opisu komponentów krakowskiego pola literackiego respondenci uwzględniają trzy złożone problemy: (1) **relację pomiędzy krakowskim i ogólnopolskim środowiskiem literackim** (2) **zróżnicowanie krakowskich środowisk** skupionych wokół literatury oraz (3) **trudności w oddzieleniu pojedynczych instytucji ze względu na ich silne „usieciowienie”** – powiązania z innymi instytucjami.
- Badani podkreślają **wysoką rangę Krakowa na literackiej mapie Polski** i kapitał symboliczny związany z tradycją literacką, historią, ale i współczesnością, którego formalną dystynkcję stanowi **status Miasta Literatury UNESCO**.
- Specyfikę krakowskiego pola literackiego na poziomie instytucjonalnym kształtuje wpływ zarówno **podmiotów, które mają siedzibę w Krakowie, ale działają na skalę globalną**, jak i **tych, które oddziałują głównie na lokalną specyfikę pola**. Na poziomie oddolnym badani podkreślają **duże znaczenie oddolnych, pozainstytucjonalnych działań aktorów** poruszających się w polu (np. spontaniczne czytanie poezji w kawiarni).
- **Obecny kształt krakowskiego pola literackiego jest w dużej mierze efektem mechanizmów o zasięgu globalnym** wyznaczających kolejną fazę rozwoju rynku wydawniczego w Polsce i **występują w nim zmiany typowe dla tej sfery**.
- Badani podkreślają **wielość krakowskich środowisk literackich, które nie funkcjonują jako jedna dająca się opisać, specyficzna zbiorowość**. Każde z tych środowisk skupia się **wokół innych instytucji** (czy konstelacji instytucji) i generuje **własne reguły działania**.
- W krakowskim polu literackim występuje **bardzo silne powiązanie poszczególnych instytucji podejmujących konkretne działania** (organizacja festiwalu, cykliczne wydarzenia literackie). Takie „usieciowienie” wynika z jednej strony z faktu, iż **poszczególne instytucje powoływane są do życia przez inne podmioty**, a z drugiej strony – z **podejmowania kilku ról jednocześnie przez osoby, które działają w tych instytucjach**.
- Za **najważniejszą instytucję w krakowskim polu literackim**, która stanowi jego trzon, respondenci uznają **Krakowskie Biuro Festiwalowe**. Instytucja ta posiada wszystkie **cechy organizacji parasolowej**, a także **instytucji o charakterze monopolistycznym**. Ze względu na posiadanie licznych obszarów działalności, skupianie profesjonalistów, a także dysponowanie znacznymi zasobami finansowymi angażuje się ona we wszystkie wydarzenia literackie w Krakowie. **Koordynuje także kluczowe dla Krakowa programy i wydarzenia**: program „Kraków Miastem Literatury UNESCO”, Festiwal Conrada, Festiwal Miłosa, Festiwal Literatury dla Dzieci czy Festiwal Komiksu. Badani dostrzegają jej **rolę kulturotwórczą, integrującą i stymulującą** różne środowiska literackie w Krakowie, doceniają zdolność KBF-u do **aktywnego kreowania polityki kulturalnej**. Zwracają jednak również uwagę na **zagrożenia** wynikające z monopolistycznej i centralnej pozycji tej instytucji, związane z „narzucaniem narracji literackiej”, selekcją poszczególnych wydarzeń oraz profesjonalnym „produkcyjnym” cyklem działalności.

- Wśród ważnych aktorów w krakowskim polu literackim pojawiają się **wydawnictwa** – Wydawnictwo Znak, Wydawnictwo Literackie, Wydawnictwo a5, Wydawnictwo Korporacja Ha!art, Karakter; **media literackie** – głównie „Tygodnik Powszechny”; powiązane z nimi **fundacje**: Fundacja Znaczy Się (Znak), Fundacja „Tygodnika Powszechnego” i Fundacja Miasto Literatury, będące współorganizatorami kluczowych krakowskich **festiwali literackich**: Festiwalu Conrada i Festiwalu Miłosza.
- Jako istotnych aktorów instytucjonalnych badani wymieniają również krakowskie **uczelnie**, głównie Uniwersytet Jagielloński. Często wskazują również **kawiarnie literackie**, np. Cafe Szafe, **księgarnie** – Lokator, Pod Globusem i **biblioteki** – Wojewódzką Bibliotekę Publiczną czy Bibliotekę Kraków.
- Instytucje **mniej ważne** to Urząd Miasta Krakowa, formalne stowarzyszenia literackie (SPP), biblioteki dzielnicowe, agenci literaccy, antykwariusze i drukarze.
- **Niska ranga Urzędu Miasta Krakowa** wynika z relatywnie **niskiej aktywności** tej instytucji w krakowskim polu literackim **w stosunku do jej możliwości i oczekiwań badanych**.

2.1. Pole rynku wydawniczego

- W krakowskim polu literackim **poza dużymi wydawnictwami** nastawionymi na masowego odbiorcę i **wydawnictwami niszowymi**, które raczej poszukują nowych zjawisk i twórców, funkcjonują **wydawnictwa starające się pogodzić ze sobą logikę ekonomii rynkowej z logiką ekonomii „na opak”** takie jak **wydawnictwo Karakter i wydawnictwo a5**.
- W **subpolu mediów literackich** wyraźnie dostrzec można dwa nurty – jeden uświęcony tradycją, a jednocześnie bardzo aktywny, który reprezentuje „Tygodnik Powszechny” i nowe czasopisma literackie, takie jak „Kontent” czy „Czas Literatury”, które skupiają młodsze roczniki twórców oraz pasjonatów literatury.
- **Do niedawna Kraków nie posiadał własnego czasopisma literackiego**. Przestrzeń tę wypełnić ma – ich zdaniem – **nowo powstały kwartalnik „Czas Literatury”** – który jest efektem połączonych działań KBF i Biblioteki Kraków.

2.2. Pole instytucji konsekrujących

- Wśród aktorów działających **w polu instytucji konsekrujących** badani wskazują przede wszystkim **krakowskie festiwale literackie**: Festiwal Conrada, Festiwal Miłosza, Festiwal Komiksu oraz Festiwal Reportażu. Wzrost ich rangi wpisuje się w powszechny **proces „festiwalizacji”** i uzyskiwanie znacznie większego wpływu na aktorów w polu niż wydawnictwa, gdyż to festiwale **dokonują selekcji autorów i definiują, co jest warte uwagi czytelnika m.in. poprzez system nominacji i nagród literackich** (Nagroda Conrada, Nagroda Wisławy Szymborskiej).

2.3. Pole instytucji upowszechniania literatury

- **Głównym podmiotem organizującym pole upowszechniania literatury** jest **Krakowskie Biuro Festiwalowe**. **Inne instytucje** działające w polu upowszechniania literatury to Instytut Książki (promowanie polskiej literatury za granicą; pogorszenie kondycji), Małopolski Instytut Kultury, MOCAK, Cricoteka i Filharmonia Krakowska (wsparcie lub współorganizacja wydarzeń literackich) oraz krakowskie teatry.
- **Kluczowym zapleczem instytucjonalnym** w postaci zasobów ludzkich i symbolicznych w krakowskim polu literackim jest **Uniwersytet Jagielloński**, w mniejszym stopniu również

Akademia Sztuk Teatralnych oraz Uniwersytet Pedagogiczny. W percepcji niektórych respondentów Uniwersytet Jagielloński stanowi **drugi obok KBF-u podmiot, który dominuje w krakowskim polu literackim**. Jako przykład silnej dominacji obu tych podmiotów respondenci najczęściej podają **Festiwal Conrada**.

- **Specyficzne znaczenie w krakowskim polu literackim mają księgarnie oraz kawiarnie literackie.** Ich szczególną cechą jest to, iż znacznie wybiegają one poza księgarnie rozumiane tradycyjnie jako miejsca, w których sprzedaje się książki. Często **posiadają one własny program wydarzeń literackich, tworząc jednocześnie przestrzeń społeczną wokół książki, umożliwiając spotkania autorów, krytyków, wydawców i czytelników**. Kawiarnie literackie oraz kluby i kawiarnie takie jak Cafe Szafe, Nowa Prowincja czy Piękny Pies (klub) pełnią też **rolę trzeciego miejsca**. Są terenem mniej formalnych spotkań i często oddolnych inicjatyw.

2.4. Pole sektora NGO

- **Organizacje pozarządowe** działające w krakowskim polu literackim można – z pewnym uproszczeniem – podzielić na powołane przez kluczowych graczy w krakowskim polu literackim organizacje:
 - » **głównego nurtu** (Fundacja Tygodnika Powszechnego, Fundacja Miasto Literatury, Fundacja Znaczy się, Fundacja Wisławy Szymborskiej) w celu organizacji czołowych festiwali krakowskich (Festiwal Conrada, Festiwal Miłosza) oraz przyznawania w ich ramach nagród literackich, a tym samym pełniące rolę instytucji konsekrujących;
 - » **alternatywne** (Spółdzielnia Ogniwo) mające na celu formułowanie alternatywnych narracji nt. literatury i jej twórców;
 - » **historyczne** (Stowarzyszenie Pisarzy Polskich) uznawane za instytucje archaiczne, które w wyniku przemian społeczno-kulturowych utraciły wpływ na krakowskie pole literackie.

Obszary centralne i peryferyjne pola

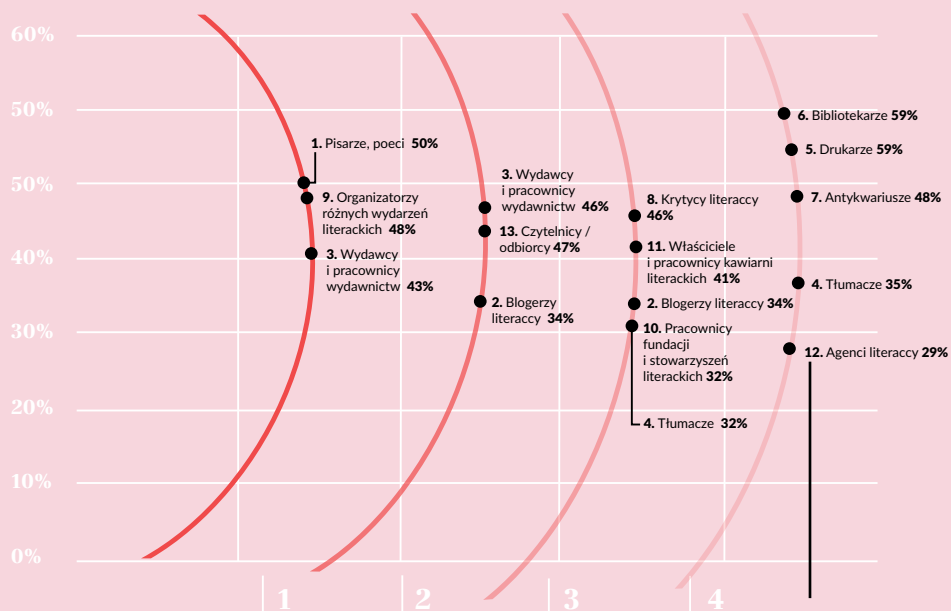
3.1. Hierarchie i dystanse społeczne pomiędzy poszczególnymi aktorami w polu literackim

- Przy zastosowaniu kryteriów takich jak **stopień kreatywności** oraz **wielkość posiadanych zasobów** stosowanych **centralne miejsce** w krakowskim polu literackim zajmują **twórcy** i czytelnicy – jako **symboliczne dwa punkty obiegu literatury** (tj. od jej powstania do „skonsumowania”), ale również jako aktorzy, których powinno się umieścić „w innych wymiarach”, gdyż **ich pozycje można określić jako kontradycyjne**.
- Badani zwracają uwagę na **duże zróżnicowanie pisarzy funkcjonujących w krakowskim polu literackim**, co sprawia, że poszczególnych pisarzy należałoby usytuować w różnej odległości względem centrum. Pomiedzy jednostkami zajmującymi te pozycje występują również **bardzo zróżnicowane relacje od ścisłej współpracy do napięć czy nawet konfliktów**.
- **Siłą i specyfiką** pisarzy krakowskich jest **umiejętność tworzenia wokół siebie przestrzeni, wokół której koncentrują się inni aktorzy** (wydawnictwa, krytycy literaccy, organizatorzy wydarzeń i czytelnicy).
- **Inne pozycje centralne** zajmują **organizatorzy wydarzeń literackich, wydawcy, tłumacze, krytycy literaccy** oraz **dziennikarze** i blogerzy. Szczególnym zinstytucjonalizowanym, centralnym podmiotem, wokół którego ogniskuje się działanie innych podmiotów, jest **Krakowskie Biuro Festiwalowe**.
- Specyfikę Krakowa stanowi również to, że jest to **miejsce, w którym kształci się wielu wybitnych tłumaczy**.
- **Na pozycjach peryferyjnych** krakowskiego pola literackiego znajdują się (w porządku hierarchicznym) fundacje i stowarzyszenia literackie, kawiarnie literackie, bibliotekarze, agenci literaccy drukarze i antykwariusze.
- Sektor NGO postrzegany jest jako **względnie autonomiczny, ale nie dysponujący tak dużymi zasobami, aby mieć realny wpływ** na kształt pola literackiego.
- **Usytuowanie kawiarni literackich** w polu różni się w zależności od grupy badanych. **Znacznie lepszą pozycję przypisują im pisarze**, co może wiązać się z „konstelacyjną” wizją krakowskiego pola. Stanowią one wówczas **przestrzeń tworzącą się wokół twórcy** i umożliwiającą spotkania w wąskim gronie przedstawicieli określonego środowiska literackiego.
- O ile **pomiedzy aktorami skupionymi wokół centrum istnieje wiele powiązań i działań o charakterze kooperatywnym**, o tyle **podmioty oddalone od centrum cechuje duży dystans w stosunku do centrum**, a w niektórych przypadkach (np. niektóre kawiarnie literackie) wręcz antagonistyczny stosunek do centrum.

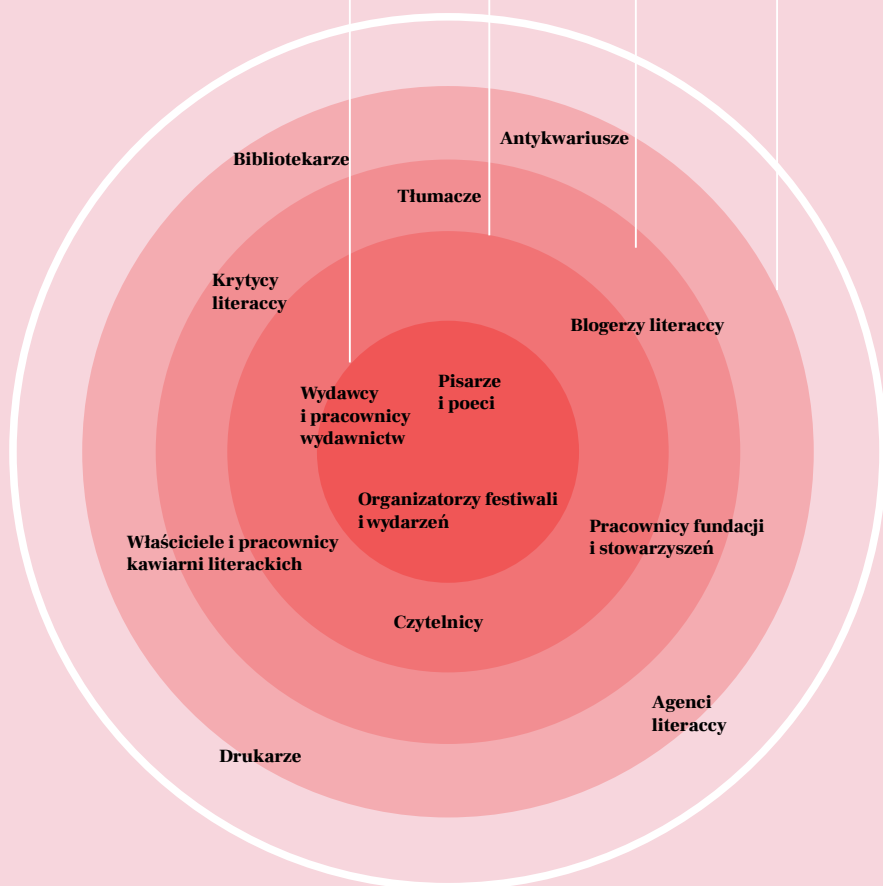
3.2. Pola zewnętrzne i strategie wobec nich

- **Silną pozycję Krakowa** jako miasta ważnego dla ogólnopolskiego pola literackiego tworzy **duża koncentracja podmiotów związanych z literaturą** (pisarzy, wydawców, festiwalii).

Mapa mentalna krakowskiego pola literackiego

Na rycinie uwzględniono tylko najczęstsze wskazania badanych – w związku z tym odsetki dla danego aktora nie sumują się do 100%

- **Specyfiką krakowskiego pola literackiego** jest z sukcesem realizowana **strategia polegająca na pogodzeniu dwóch sprzecznych reguł gry wynikających z konfliktu pomiędzy polem ekonomii i polem literackim**. Strategia ta uwidacznia się w działalności dwóch największych wydawnictw – Wydawnictwa Znak i Wydawnictwa Literackiego, ale również w działalności nowo powstałych oficyn takich jak Karakter.
- **Strategie aktorów w stosunku do napięcia spowodowanego przenikaniem się pola polityki i pola literackiego są zróżnicowane** – od wycofania się poprzez dystansowanie się i ignorowanie nacisków politycznych, aż do aktywnej kontestacji. W krakowskim polu literackim **dominuje postawa dystansowania się i ignorowania nacisków politycznych**.
- Część aktorów dostrzega **eksponowany udział wydawców katolickich w dużych festiwalach literackich organizowanych w Krakowie** i uznaje to za efekt strategii osiągnięcia konsensusu przez ich organizatorów. Anegdotyczne wypowiedzi na temat wpływu pola religijnego na krakowskie pole literackie mogą świadczyć o „**przezroczyści**” przestrzeni, w której przestrzenie tych pól się przenikają.
- W Krakowie bardzo wyraziste są **wzajemne oddziaływania pola naukowego i pola literackiego** – sfery te w dużym stopniu na siebie nachodzą. Instytucje akademickie stanowią **miejsce etatowego zatrudnienia literatów**, a także **miejsce kształcenia przyszłych twórców**, krytyków i dziennikarzy literackich – ze względu na **bardzo wysoki akademicki status miasta**.
- Główną strategią aktorów w polu literackim względem zewnętrznych pól sztuki jest **realizacja wspólnych przedsięwzięć oparta na indywidualnych kontaktach o charakterze towarzyskim**. W związku z tym stosunkowo bogata lista przedsięwzięć podejmowanych wspólnie przez aktorów pola literackiego i innych pól sztuki ma **charakter krótkotrwały i efemeryczny**. Wyjątek stanowi współpraca pomiędzy Galerią Sztuki Współczesnej „Bunkier Sztuki” i wydawnictwem Ha!art prowadzącym w jej siedzibie swoją księgarnię.

3.3. Wpływ aktorów pola na sektor kreatywny

- **Samocena aktorów krakowskiego pola literackiego** dokonana przez badanych wskazuje, iż **postrzegają oni to pole częściej jako kreatywne niż niekreatywne**.
- **Obecność aktorów pola literackiego w sektorze kreatywnym jest bardzo ograniczona ze względu na brak instytucjonalnych, systemowych rozwiązań**, które stanowiłyby pomost pomiędzy polem literackim a sektorem przemysłu kulturowego. Sami badani postrzegają swoje pole działania jako względnie zamknięte w stosunku do sektora kreatywnego.
- **Najczęściej opisywany wpływ aktorów pola literackiego na sektor kreatywny** widoczny jest **w polu sztuk plastycznych**, które jednocześnie kształtuje pole literackie – dochodzi w nich do nawiązania współpracy pomiędzy grafikami i ilustratorami odpowiedzialnymi za szatę graficzną twórczości literackiej.
- Jedną z form przedsięwzięcia oddolnego, skupiającego aktorów usytuowanych w krakowskich polach różnych dziedzin sztuki, jest **literacki spektakl słowno-muzyczny „Jazzformance”**.
- Badani są zdania, że **projektów, które łączyłyby aktorów różnych dziedzin sztuki, jest zbyt mało**, ogniskują się one wokół konkretnych twórców i **angażują osoby powiązane relacjami towarzyskimi**.
- Jako **bariery w rozwijaniu szerszej współpracy pomiędzy aktorami w różnych polach sztuki** badani wskazali: indywidualne animozje pomiędzy różnymi środowiskami („konstelacjami”) i osobami; różnice generacyjne („starzy” i „młodzi”), atomizację zbiorowości twórców, brak wsparcia instytucjonalnego i brak przestrzeni na współpracę.

Percepcja krakowskiego pola literackiego

4.1. O istnieniu krakowskiego pola literackiego, czyli przyczynek do dyskusji o wielości pól

- Specyfiką krakowskiego pola literackiego jest **decentralizacja, istnienie kilku równoległych środowisk**, funkcjonujących niezależnie, w odrębnych obiegach i na odmiennych zasadach. Należy mówić o amorficznych **konstelacjach – wielości**, słabo zintegrowanych, **mikropól tworzących się wokół uczelni wyższych** (głównie Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego), instytucji organizujących festiwale (wiodąca rola **Krakowskiego Biura Festiwalowego**), **lokalnych stowarzyszeń i fundacji, redakcji** rozmaitych periodyków oraz wiodących **wydawnictw** krakowskich. Środowiska te w percepcji badanych charakteryzuje **niska przenikalność i niska inkluzja społeczna**.
- **Czynnikiem sprzyjającym dezintegracji** środowiska literackiego może być duża **liczba twórców** związanych z Krakowem. Rozdrobieniu sprzyja również **brak wspólnej podstawy ideowej**, która mogłaby łączyć aktorów krakowskiego świata literackiego, szczególnie widoczny pomiędzy starszymi i młodszymi jego przedstawicielami.
- **Oddzielne subpola tworzą się również w ramach społeczności czytelników**. Można zauważyć, że **niemal każda instytucja czy podmiot kreujący życie literackie ma odrębną publiczność**.
- Charakterystyczne jest **kurczenie się krakowskiego pola literackiego**. Młodzi twórcy migrują do bardziej atrakcyjnych ich zdaniem środowisk literackich, np. do Warszawy.

4.2. W kierunku semantyki krakowskiego pola literackiego

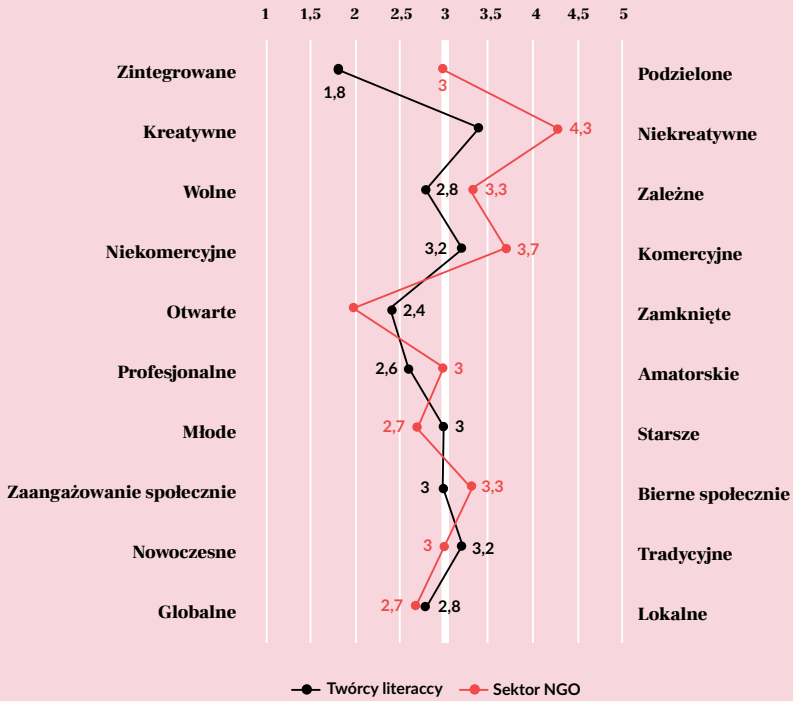
- Analiza dyferencjału semantycznego wskazała, że **krakowskie środowisko literackie charakteryzuje neutralność wobec badanych antynomii** takich jak „zamknięte vs otwarte” „tradycyjne vs nowoczesne”, „podzielone vs zintegrowane”, „zależne vs wolne”, „niekreatywne vs kreatywne”, „amatyorską vs profesjonalną”, „bierne społecznie vs zaangażowane”, „komercyjne vs niekomercyjne”, „starsze vs młodsze”, „lokalne vs globalne”. Wypowiedzi badanych wskazują, że jest to **wynik zarówno łączenia obu cech, jak i niemożności jednoznacznego określenia środowiska jako całości**, gdyż jego elementy składowe są bardzo zróżnicowane.
- **Najbardziej spolaryzowane opinie** uwidoczniły się **między twórcami literackimi a przedstawicielami sektora NGO**.
- **Twórcy literaccy** dostrzegają przede wszystkim **niską integrację** krakowskiego środowiska literackiego. **Bardziej krytycznie** niż pozostali aktorzy **oceniają poziom profesjonalizmu środowiska**. **Relatywnie częściej** niż pozostałe grupy, ale rzadziej niż przedstawiciele sektora NGO, **podkreślają niski poziom inkluzji społecznej** środowiska. Są wobec siebie bardzo krytyczni i **najniżej** spośród wszystkich grup **oceniają poziom kreatywności twórczej** oraz **profesjonalizmu** środowiska literackiego.

4.3. O wyróżnikach krakowskiego pola literackiego

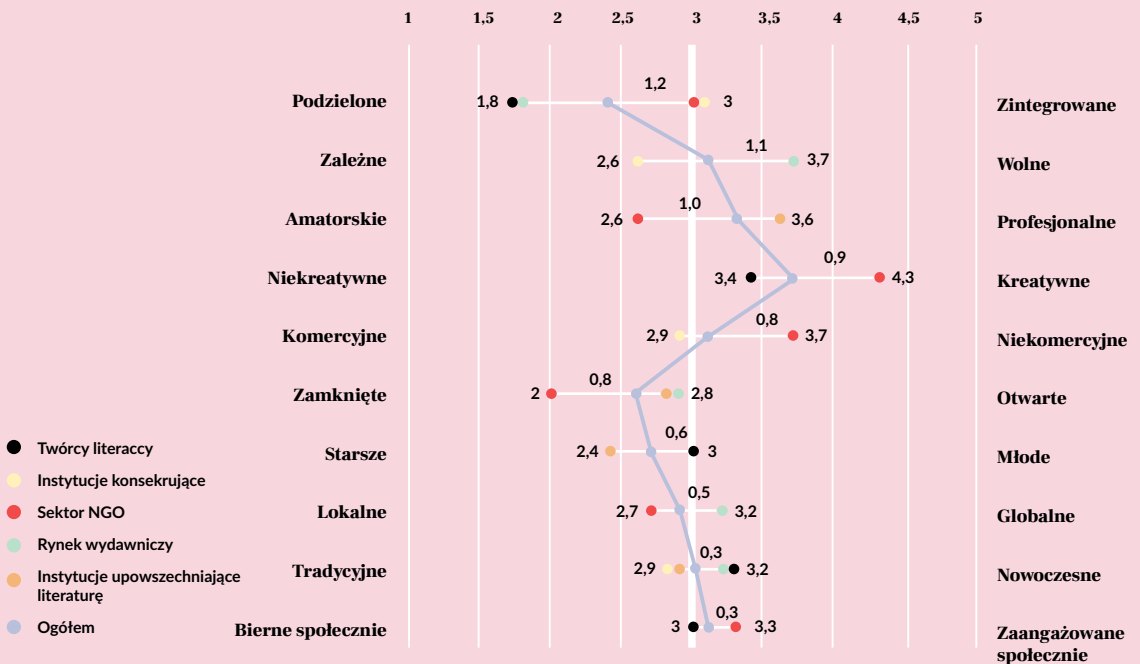
- Krakowskie pole literackie cechuje się **wysokim rozdrobnieniem**, a także stanowi **specyficzne połączenie bipolarnych antynomii**: jest zarówno stare, jak i młode; nowoczesne i tradycyjne; kreatywne, ale i odtwórcze; zawiera w sobie zarówno elementy autonomii, jak i heteronomii. W związku z tym wymyka się jednoznacznej całościowej definicji.
- **Wyróżniki krakowskiego pola literackiego kreuje miasto** – cechy dystynktywne krakowskiego uniwersum literackiego są pochodną specyfiki Krakowa: jego kontekstów historycznych, społecznych, kulturowych oraz bogatych literackich tradycji.
- Badani wskazali następujące cechy wyróżniające środowisko literackie w Krakowie: **bogactwo** życia literackiego, **zdolność do przyciągania twórczych ludzi**, **tradycja i otwartość**, wielość kontrastów i zróżnicowanych opcji: **od klasyki do awangardy**, organizacja w przestrzeni miasta **ważnych imprez ogólnopolskich**, np. Festiwalu Conrada czy Festiwalu Miłosza, **zwielokrotniony wybór** w ofercie kulturalnej – literackiej, **znaczenie tzw. trzecich miejsc**, koncentracja wydawnictw literackich.

Dyferencjał semantyczny

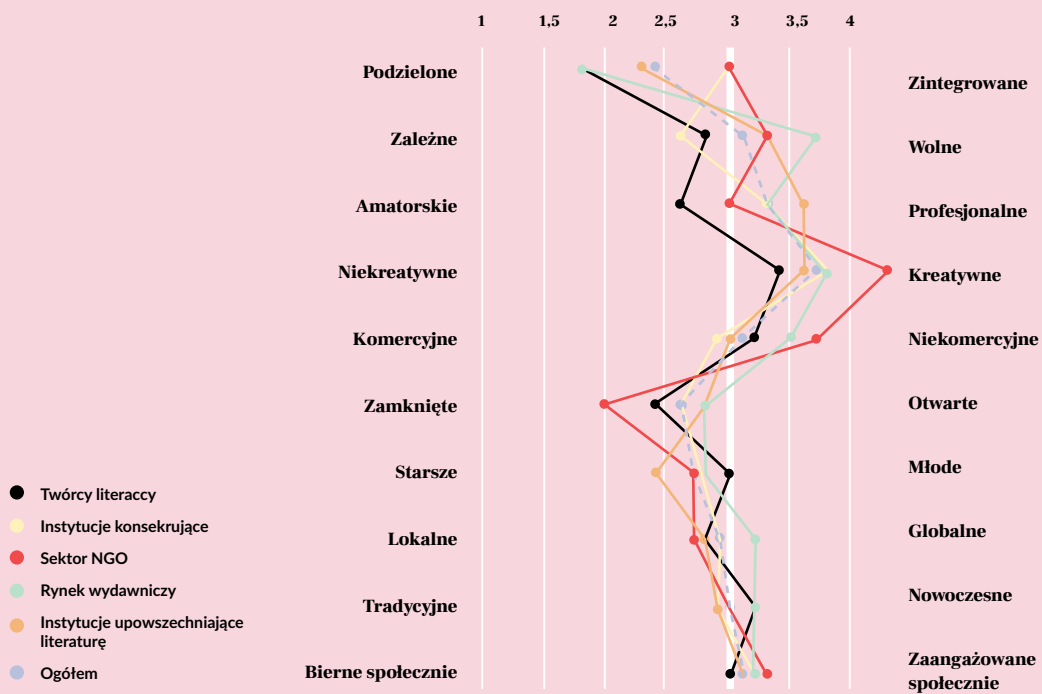
Wykres 1. Percepcja krakowskiego pola literackiego wśród twórców literackich i przedstawicieli sektora NGO – najbardziej spolaryzowanych grup

Wykres 2. Percepcja krakowskiego pola literackiego wśród jego aktorów – skrajne średnie wartości dla wymiarów

Wykres 3. Percepcja krakowskiego pola literackiego wśród jego aktorów

2

**Funkcjonowanie
pola literackiego**

Relacje między strukturą i podmiotowym sprawstwem

1.1. Zakres autonomii twórczości literackiej

- Projekty realizowane przez pisarzy w krakowskim polu literackim cechuje **przesunięcie z autonomicznego do heteronomicznego obszaru pola literackiego jako forma strategii przetrwania**. Polega ona na równoczesnym pisaniu twórczości o wysokich walorach artystycznych i wykorzystywaniu kompetencji literackich w literaturze tworzonej na użytek różnych gałęzi sektora kreatywnego i jego popkulturowych produkcji.
- Charakterystyczne dla percepcji krakowskiego środowiska literackiego jest **postrzeganie aktorów instytucjonalnych i indywidualnych operujących w polu literackim jako wzajemnie komplementarnych elementów jednej całości**. Nie znaczy to jednak, iż poszczególne instytucje są postrzegane jako równoważne. Respondenci bez trudu i stosunkowo jednomyślnie wskazują instytucje „dominujące” czy „monopolizujące” przestrzeń pola literackiego.

1.3. Przetrwanie w polu literackim – pisarz jako kategoria zawodowa

- Istotną cechą postrzegania przez pisarzy swojego statusu zawodowego jest fakt, iż **swojej działalności twórczej nie traktują oni jako zawodu**.
- Cechą charakterystyczną karier pisarzy jest **praca w różnych branżach i rolach związanych z centrum krakowskiego pola literackiego i jego instytucjami**.
- **Strategie zawodowe** badanych pisarzy można podzielić na dwie kategorie:
 - » **dominujące** wśród badanych **zatrudnienie oparte na stałym etacie** w instytucji publicznej, rzadziej w instytucjach, które nie są związane z twórczością literacką (często jednak w pokrewnym obszarze), któremu często towarzyszy pełnienie innych funkcji zawodowych, za które otrzymują oni gratyfikacje finansowe (redaktor czasopisma/serii wydawniczej, członek jury w konkursie literackim, dyrektor programowy festiwalu) stanowiące konwersję kapitału symbolicznego na ekonomiczny.
 - » **zatrudnienie na umowę cywilnoprawną** w ramach realizowanych projektów (freelancer), które sprawia, że pisanie jest jednym ze źródeł utrzymania obok innych projektowych zleceń.
- W przypadku **pisarzy „na etacie”** osiągają oni niższe dochody, ale uzyskują **korzyści** w postaci **dużej ilości czasu wolnego**, który mogą przeznaczyć **na twórczość** oraz **autonomię działalności twórczej**.
- **Sytuację pisarzy freelancerów** dobrze opisuje kategoria **projektariat** – odnosi się ona do sytuacji **niestabilności zatrudnienia** i konieczności znajdowania zewnętrznych źródeł finansowania swojej **działalności, np. w ramach systemu stypendiów czy grantów**.

Ortodoksja vs heterodoksja a autonomia vs heteronomia wewnątrz krakowskiego pola literackiego

Heteronomia

pisarz publikujący swoją twórczość, która sprzedaje się jako bestseller

użytkitarne traktowanie twórczości

większe zyski ze sprzedaży

główny nurt – twórczość zyskująca uznanie szerokiego grona czytelników

- scenariusze (do gier video, filmów, seriali),
- teksty dziennikarskie i popularyzatorskie,
- teksty pisane na potrzeby portali internetowych,
- sztuki teatralne (pisane przez poetów),
- zlecenia graficzne (fotograficzne)

Ortodoksja

niski kapitał symboliczny

Równoczesne tworzenie utworów o wysokich walorach artystycznych i wykorzystywania kompetencji literackich na użytek różnych gałęzi sektora kreatywnego i jego popkulturowych produkcji, co może być również traktowane jako **przejaw autonomii pisarza.**

strategia przetrwania

wysoki kapitał symboliczny

pisarz publikujący twórczość niszową
twórczość jako wartość autoteliczna
niskie albo zerowe zyski
twórczość wysoko oceniana przez podmioty uprawnione do oceny literatury

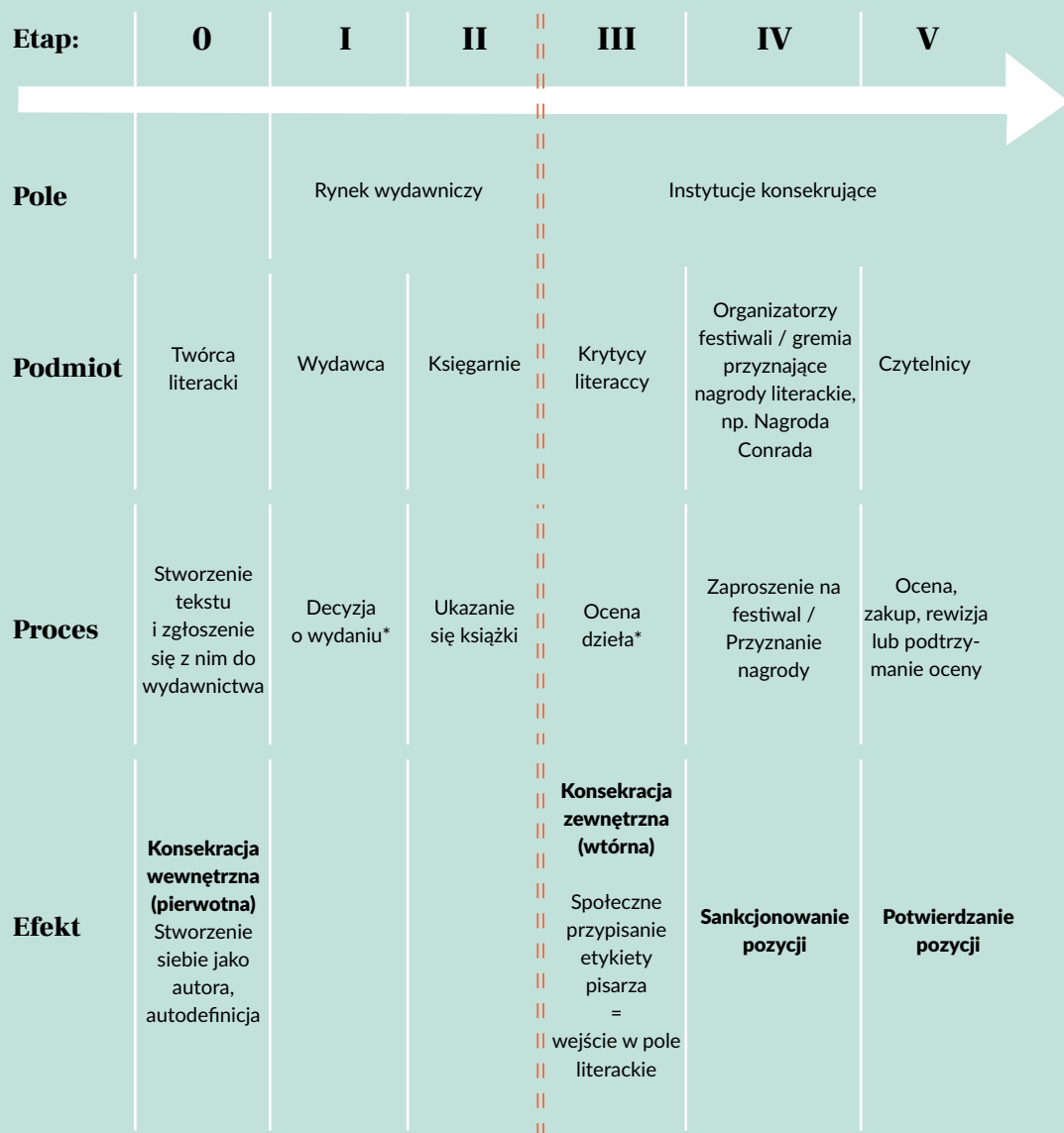
realizacja projektów doboranych według własnych kryteriów i potrzeb

podporządkowywanie zarobkowej ścieżki zawodowej twórczości

Heterodoksja

Autonomia

Proces tworzenia określania pozycji pisarza w (krakowskim) polu literackim

* decyzja wydawcy zazwyczaj ma miejsce przed oceną dzieła przez krytyków literackich, którzy recenzują je dopiero po wydaniu

Strategie zawodowe pisarzy

Stały etat

- Najczęściej instytucja publiczna, rzadko niezwiązana z twórczością literacką, ale zawsze pokrewny obszar, np. wykładowcy uniwersyteccy czy pracownicy wydawnictw, bibliotek, fundacji związanych z kulturą.
- Własna działalność gospodarcza, np. prowadzenie księgarni, wydawnictwa, agencji PR.
- Dodatkowe funkcje zawodowe, za które otrzymują gratyfikacje finansowe.

Plusy:

- Brak konieczności utrzymania się z aktywności literackiej = poczucie pełnej autonomii działalności twórczej.
- Zabezpieczenie socjalne.
- Możliwość działania na rzecz całego pola literackiego.

Minusy:

- Ograniczenie czasu, który można przeznaczyć na twórczość literacką.

Freelance = „projektariat”

- Zatrudnienie na umowę o dzieło/zlecenie w ramach realizowanych projektów.
- Twórczość literacka jako jedno ze źródeł utrzymania obok innych projektowych zleceń.
- Silnie obecne wśród aktorów krakowskiego środowiska literackiego.

Plusy:

- krótkotrwały przywilej skoncentrowania się wyłącznie na pracy twórczej.

Minusy:

- Prekariat (G. Standing):
- Konieczność multiplikacji zajęć w jednym czasie.
- Brak bezpieczeństwa zatrudnienia i osłony socjalnej.
- Praca w warunkach stresu.
- Projektariat (K. Szreder):
 - Konieczność poszukiwania zewnętrznych źródeł finansowania działalności („grantoza”).
 - Brak ciągłości zatrudnienia
 - „życie od projektu do projektu”.

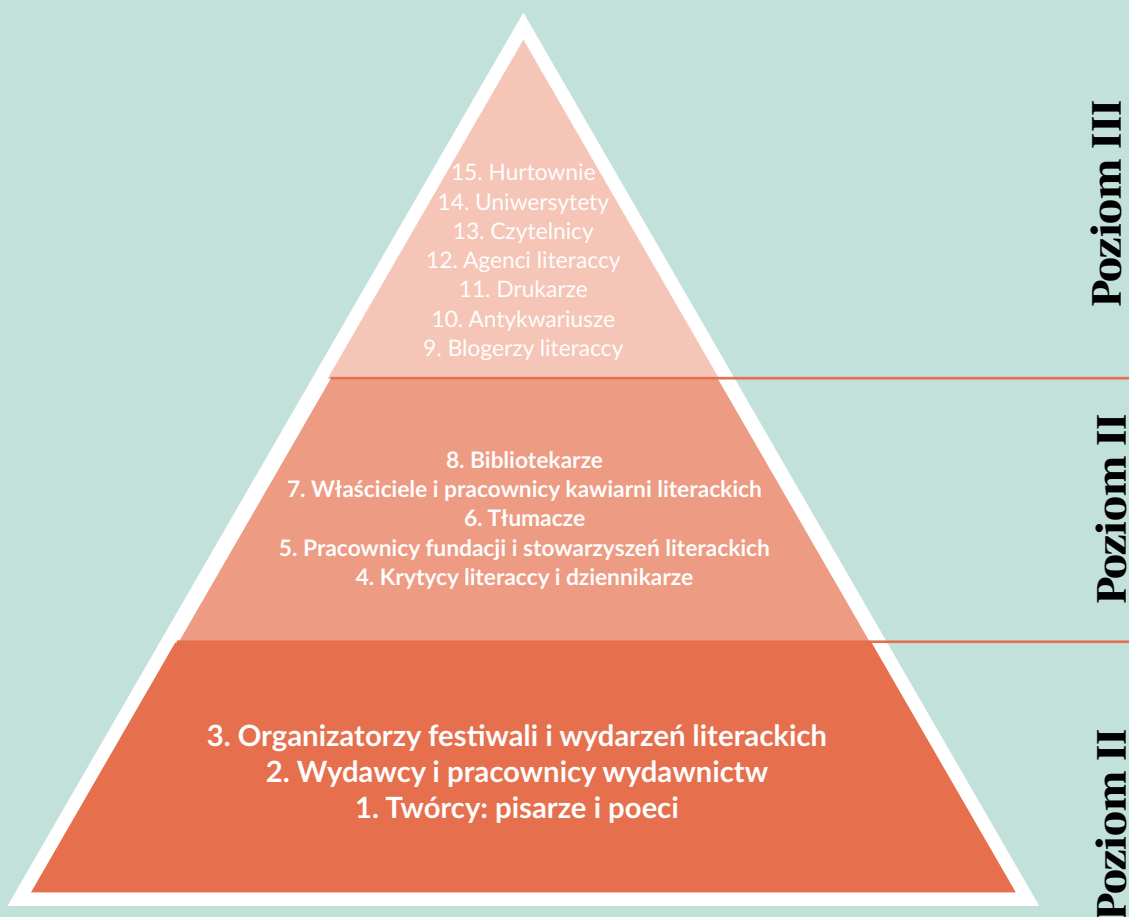
twórczość pisarzy najczęściej podporządkowana jest pracy zarobkowej niezwiązanej z pisaniem

Sieci społeczne w „grze w literaturę”

- **Odtworzona struktura relacji społecznych nie ma zrównoważonego charakteru** – poza jądrem rekonstruowanej sieci społecznej (twórców literackich, wydawnictw i instytucji festiwalowych) znajdują się pozostali aktorzy działający w polu literackim.
- **Najważniejszymi podmiotami, biorąc pod uwagę intensywność współpracy w ramach krakowskiego uniwersum literackiego**, okazują się **poeci i pisarze, wydawcy** i pracownicy wydawnictw, **organizatorzy festiwali** i innych wydarzeń literackich – z tymi aktorami sieci społeczne budują wszyscy gracze krakowskiego pola.
- Ważną rolę na tak skonstruowanej mapie relacji społecznych odgrywają również **krytycy literaccy i środowisko dziennikarzy** – wokół nich zawiązują się jednak mniej gęste siatki relacji, współpracują z nimi przede wszystkim sami twórcy oraz instytucje konsekrujące.
- **Na bardziej peryferyjnych pozycjach** znajdują się **pracownicy fundacji i stowarzyszeń literackich** oraz **właściciele i pracownicy kawiarni literackich**. Charakterystyczne jest to, że również aktorzy znajdujący się na peryferiach dążą do podejmowania relacji społecznych przede wszystkim z twórcami literackimi, wydawcami oraz instytucjami organizującymi wydarzenia literackie.
- **Niezwykle ważną rolę pełnią krakowskie biblioteki**, podejmując liczne działania, których głównym celem jest **kształtowanie postaw czytelniczych**, szczególnie u najmłodszych krakowian, podejmując m.in. **współpracę ze szkołami czy przedszkolami**.
- Jednym z **obszarów problemowych w polu współpracy między wydawcami a twórcami literackimi** jest **sposób finansowania wydawnictw** oraz ograniczony dostęp tych instytucji do zasobów ekonomicznych. Sami przedstawiciele wydawnictw wskazują na brak **stabilizacji ekonomicznej na rynku wydawniczym**, gdzie kolejni, wydawałoby się znaczący gracze, ze względu na problemy finansowe muszą ustąpić miejsca podmiotom silniejszym – przykład może stanowić wydawnictwo Matras wykupione przez lidera rynku księgarskiego – Empik.
- **Pracownicy bibliotek**, zwłaszcza tych zlokalizowanych poza centrum Krakowa, doświadczają **wykluczenia z uczestnictwa w ważnych wydarzeniach** o charakterze literackim **z powodu swojego peryferyjnego położenia w sensie geograficznym**.
- **Właściciele księgarni** jako kwestię uniemożliwiającą efektywną współpracę wskazują na **wysoką hermetyczność krakowskiego środowiska**, która dotyczy zwłaszcza poetów i wpływa **na nierentowność organizowanych wydarzeń**, spowodowaną uczestnictwem w nich tylko znajomych osób.
- **Główne siły przyciągania** działające w analizowanym polu stanowią **pochodną posiadanych przez aktorów typów władzy**: pisarze posiadają władzę pisania; wydawców cechuje silne powiązanie z polem ekonomicznym, natomiast pole skupiające organizatorów festiwali i wydarzeń literackich posiada moc konsekrowania, na którym działają równocześnie siły typowe dla pola ekonomicznego.

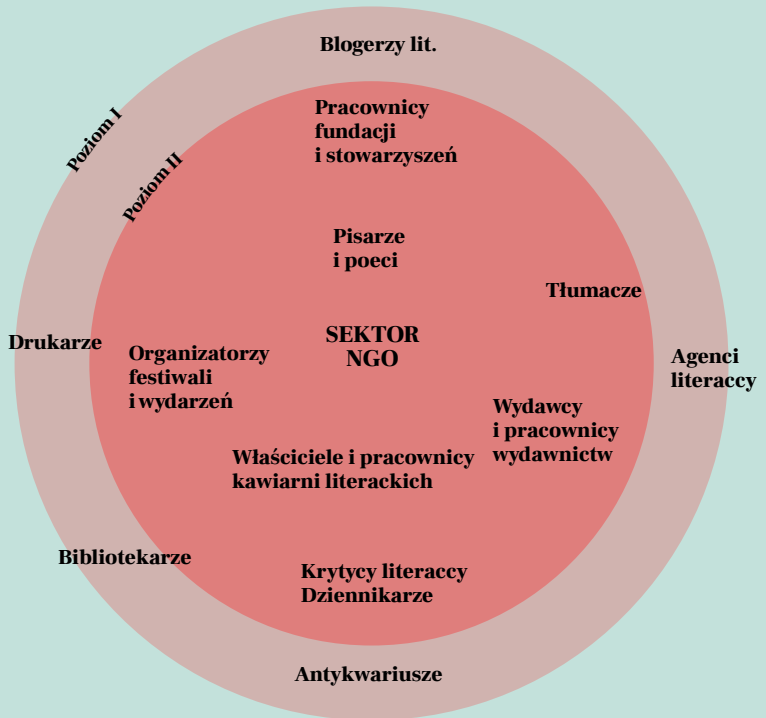
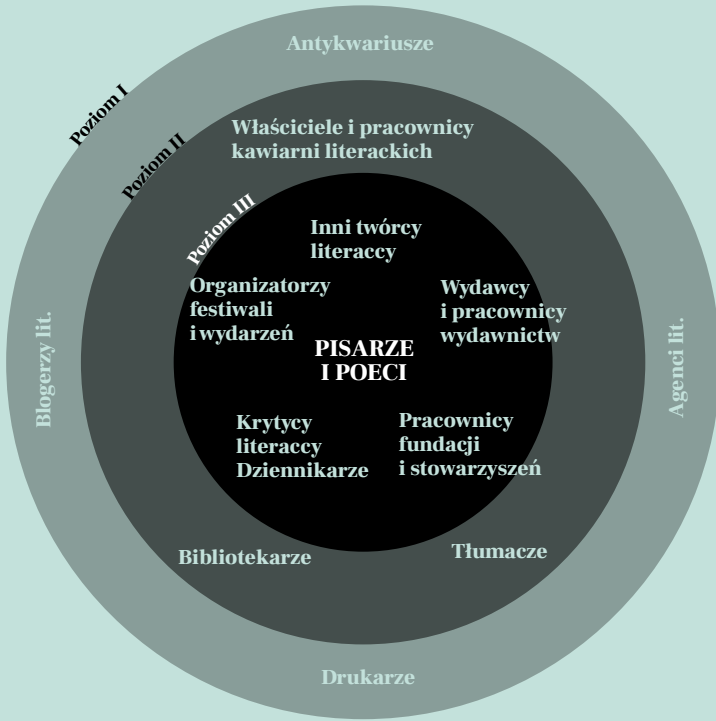
Sieć współpracy

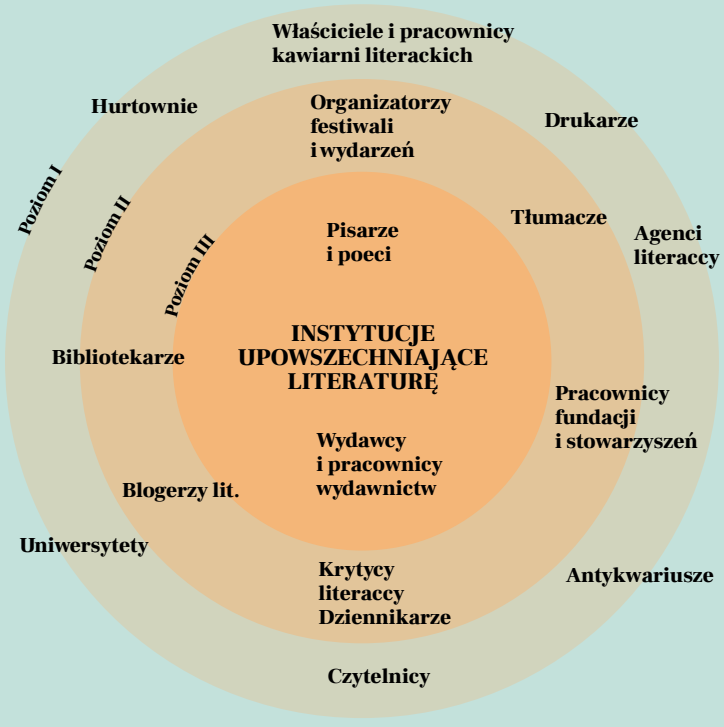
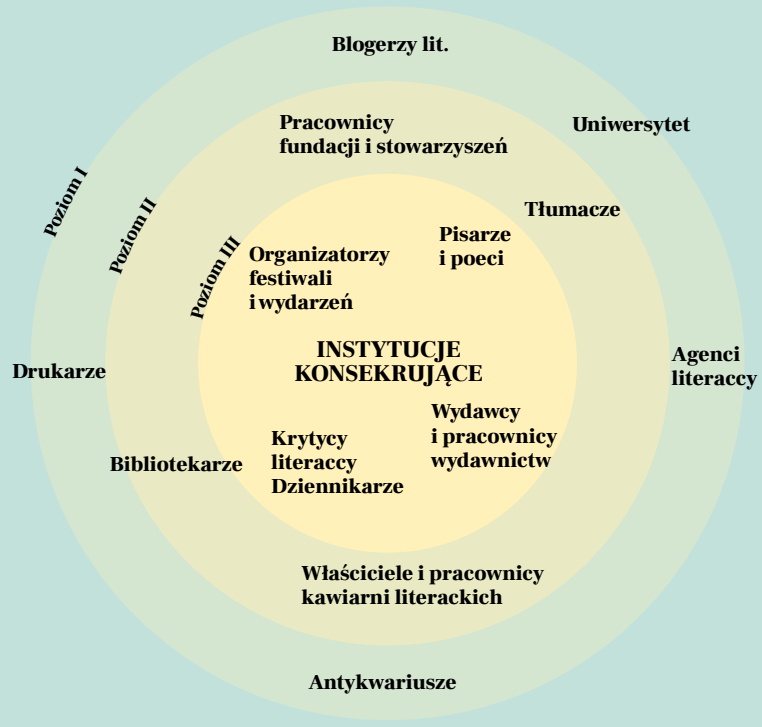
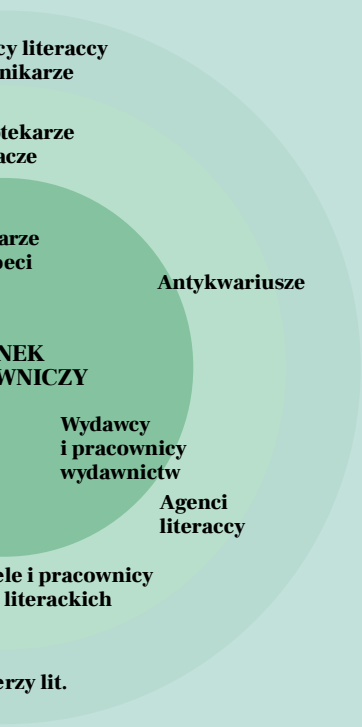
Kontakty pomiędzy aktorami w polu literackim

Ogółem Kategorie aktorów

		Twórcy literacy	Rynek wydawniczy	Instytucje konsekrujące	Instytucje upowszechniania literatury	Sektor NGO
0,40%	Hurtownie	0,00%	0,00%	0,00%	1,10%	0,00%
1,10%	Uniwersytety	0,00%	0,00%	3,20%	1,10%	0,00%
1,50%	Czytelnice	0,00%	0,00%	0,00%	4,30%	0,00%
5,30%	Drukarze	4,20%	8,30%	2,30%	6,50%	5,30%
5,30%	Agenci literacy	4,20%	7,60%	4,60%	5,00%	5,30%
5,40%	Antykwariusze	5,10%	8,30%	4,20%	4,70%	6,70%
6,40%	Blogerzy literacy	4,20%	6,10%	6,00%	7,60%	6,70%
7,80%	Bibliotekarze	8,50%	9,10%	7,90%	7,90%	4,00%
7,90%	Właściciele i pracownicy kawiarni literackich	9,30%	8,30%	7,90%	6,80%	9,30%
8,40%	Tłumacze	8,50%	9,10%	8,30%	7,60%	10,70%
8,70%	Pracownicy fundacji i stowarzyszeń literackich	10,20%	7,60%	8,80%	8,30%	9,30%
9,00%	Krytycy literacy, dziennikarze	10,20%	5,30%	11,10%	8,60%	9,30%
10,30%	Organizatorzy festiwalu i wydarzeń literackich	11,00%	10,60%	11,60%	8,60%	10,70%
11,00%	Wydawcy i pracownicy wydawnictw	11,90%	9,10%	11,60%	11,20%	10,70%
11,60%	Pisarze, poeci	12,70%	10,60%	12,50%	10,80%	12,00%

Autonomie i heteronomie pola literackiego

3.1. Obszary autonomii

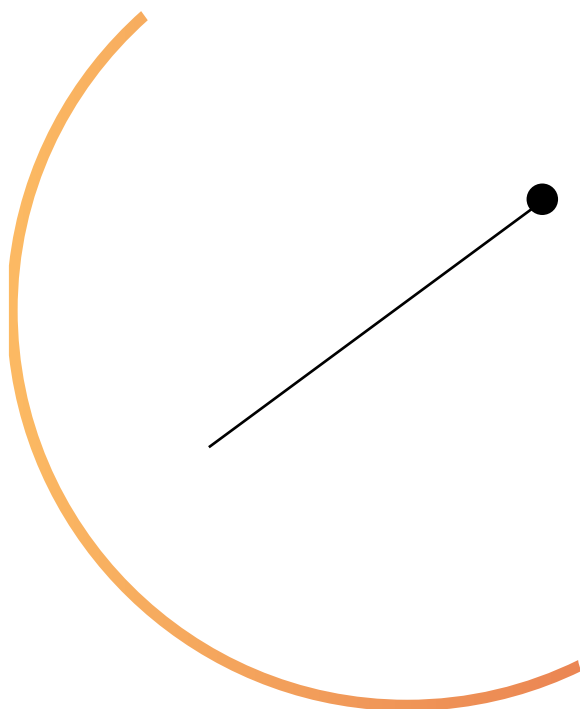
- **Autonomia** krakowskiego pola zasadza się na **niszowości** i jego **niekomercyjnym charakterze**. Według badanych **krakowskie środowisko literackie tworzone jest głównie przez osoby, które nie odnoszą wielkich sukcesów komercyjnych**.
- Czynniki sprzyjającymi niezależności są również **cyfryzacja** oraz rozwój nowych technologii teleinformatycznych, w tym **pojawienie się nowych form komunikacji społecznej, rozszerzających możliwe pola realizowania twórczości literackiej** oraz zdobywania środków na jej finansowanie (crowdfunding).
- **Mnogość wydarzeń** literackich odbywających się w Krakowie, działających tu **instytucji wspierających i zreszających** autorów, **miejsc spotkań**, a także **kapitał społeczny** aktorów środowiska literackiego **sprzyja poszerzeniu autonomii pola literackiego**.
- **Niezależność aktorów pola literackiego wspierają także działania samorządu miejskiego w zakresie finansowania**, takie jak: ustalenie preferencyjnych stawek czynszowych dla właścicieli antykwariatów i księgarni, finansowanie działań o charakterze literackim poprzez system grantowy czy wsparcie inicjatyw, które nie zdobyły finansowania z subsydiów państwowych.
- **Liczne obszary autonomii** krakowskiego środowiska literackiego wskazują, że pomimo obserwowanego w skali całego kraju postępującego procesu zatracenia autonomii pola literackiego **krakowskie pole literackie zdołało na przestrzeni lat wytyczyć granice swej suwerenności lub przynajmniej wytworzyć potencjał w tym zakresie**.

3.2. Obszary heteronomii

- W przypadku krakowskiego pola literackiego wskazać można na **wiele utrudnień pojawiających się w obrębie pola ekonomii i finansowania działań o charakterze literackim** – m.in. niewłaściwej dystrybucji środków, zbyt późnego planowania budżetu na działalność kulturalną/literacką, konieczności rezygnacji z organizacji wydarzenia literackiego z uwagi na brak środków, a także zbyt małej liczby możliwości stypendialnych/projektowych, z których można skorzystać, co z kolei generuje konkurencję i rywalizację pomiędzy aktorami pola, wzmacniając tym samym istniejące w jego ramach podziały i dystanse.
- Drugim kontekstem heteronomii krakowskiego pola literackiego jest **otoczenie rynku wydawniczego i sposób jego funkcjonowania** związany z potrójną rolą, jaką pełnią w polu literackim jego pracownicy: wydawniczą, upowszechniania, a także konsekrującą, co **w połączeniu z zasobami finansowymi i dostępem do kanałów dystrybucyjnych pozwala im narzucać reguły gry**.
- W krakowskim środowisku występują również **ograniczenia typowe dla współczesnych środowisk literackich związane z wpływem mediów**, słabnącą rolą krytyków, zjawiskiem medialnego przyznawania kapitału symbolicznego tym, którzy go w rzeczywistości nie

posiadają (**allodoksja**), a także zmianą właściwości literatury, która oceniana jest coraz częściej ze względu na wartość rynkową.

- Badania wskazują, że **organizowane w Krakowie wydarzenia sprzyjają hermetyczności poszczególnych subśrodków** w ramach pola literackiego – nie tyle pełnią one funkcję promocyjną, co **umacniają pozycję konkretnych aktorów** w obszarze pola literackiego.
- Według badanych **przestrzeń krakowskiego pola literackiego jest przestrzenią wykluczającą, podzieloną** m.in. według kryteriów generacyjnych oraz ideologicznych **na subpola, pomiędzy którymi nie ma przepływu, a do których dostęp z zewnątrz jest utrudniony**.
- Czynnikiem ograniczającym swobodę działalności literackiej jest również **przenikanie pola władzy politycznej w świat literatury** widoczne m.in. w podziale subsydiów publicznych i funduszy rządowych; politycznego wzmocnienia podziałów ideologicznych, co sprzyja wzmocnieniu przestrzeni wykluczających w obrębie pola; w budowaniu kultury braku zaufania i wtórnego utrwalania podziałów pomiędzy aktorami w polu; w zakresie przewagi w polu upowszechniania literatury tematyki zgodnej z ideologią panującą w polu władzy politycznej (np. książki religijnej).

Konteksty autonomii i heteronomii krakowskiego pola literackiego

Heteronomia

zależność od **subsydiów państwowych**

uwarunkowania **prawne**

media oraz działania podejmowanych przez pole instytucji upowszechniania literatury prowadzące do **allodoksji***

uwarunkowania polityczne i **przenikanie pola władzy politycznej w pole literackie**

* allodoksja – przypisywanie posiadania kapitału kulturowego podmiotom go nieposiadającym

Potrójna rola, jaką pełnią w polu literackim jego pracownicy: wydawnicza, upowszechnia literatury, a także konsekrująca twórców, w **połączeniu z zasobami finansowymi i dostępem do kanałów dystrybucyjnych pozwala narzucać reguły gry.**

otoczenie rynku wydawniczego i sposób jego funkcjonowania

wydarzenia umacniające pozycję już uprzywilejowanych aktorów i sprzyjające hermetyczności poszczególnych podgrup

utrudnienia w obrębie pola ekonomii i zależności od finansowania zewnętrznego, zwłaszcza od środków publicznych

Makro:globalne

Mikro:lokalne

cyfryzacja oraz rozwój nowych technologii teleinformatycznych, w tym pojawienie się **nowych form komunikacji społecznej**

procesy globalizacji – uczestnictwo w **międzynarodowym obiegu literatury**

wolny rynek – **wolność i możliwość wyboru** spośród bardzo bogatej i różnorodnej oferty pola literackiego

mnożność wydarzeń, instytucji wspierających i zrzeszających autorów, **miejsc spotkań**

rozwinęty lokalny kapitał społeczny

niszowy, awangardowy i często **niekomercyjny charakter** środowiska literackiego

wsparcie samorządu miejskiego (głównie instrumenty finansowe)

To procesy **rozszerzające możliwe pola realizowania twórczości literackiej** oraz zdobywania środków na jej finansowanie np. przez crowdfunding.

Autonomia

=

Stworzenie „równoległego świata”, gdzie proces artystycznej, intelektualnej, literackiej kreacji odbywa się bez motywów pragmatycznych i ekonomicznych.

Dynamika i rozwój pola

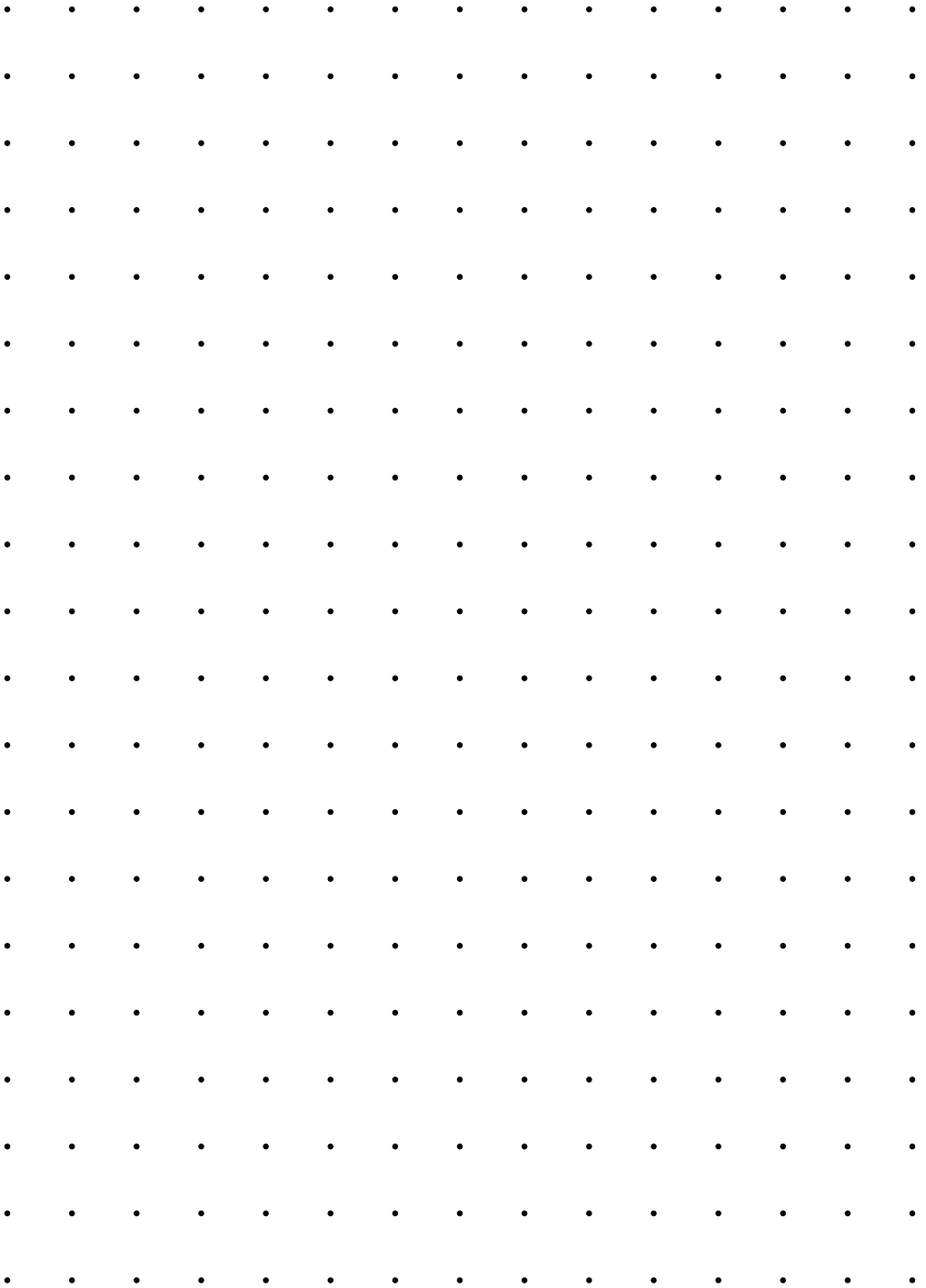
4.1. Oceny

- Według badanych najbardziej dotkliwą konsekwencją przemian politycznych z ostatnich lat jest **powrót do cenzury i autocenzury twórców**.
- Efektem zmian politycznych, jakie zaszły w Polsce w ostatnich latach, jest również **przeniesienie pewnych aspektów życia literackiego do przestrzeni internetowej**, która stała się komplementarna wobec tradycyjnych mediów publicznych. Dodatkowo rozwój cyfryzacji społeczeństwa umożliwił **zmianę obiegu literatury**: znaczna część życia kulturalnego, w tym literackiego, przeniosła się do internetu, w tym na portale społecznościowe.
- Z akceleracją nowych technologii związane są **przemiany rynku księgarskiego** – badani zwracają uwagę na spadek liczby księgarń w przestrzeni realnej i **pojawienie się dużej liczby konkurencyjnych księgarń internetowych** oraz utratę autotelicznej wartości książki na rzecz jej wartości komercyjnej.
- **Badani krytycznie oceniali koordynację działań** podejmowanych w zakresie organizacji wydarzeń literackich, **niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę** i związany z nią brak miejsc na organizację tak dużej liczby wydarzeń, jak również **niedostosowanie oferty wydarzeń do odbiorcy zagranicznego**, który ze względu na turystyczną atrakcyjność Krakowa zaczyna odgrywać coraz bardziej istotną rolę jako ich odbiorca.
- W zakresie **wpływu zmian lokalnych na dynamikę pola** badani wskazali: **wzrost rangi lokalnych wydarzeń** o charakterze literackim; wsparcie finansowe inicjatyw i działań literackich przez władze miejskie; **powstanie nowych instytucji upowszechniania literatury**, np. księgarń **Karakter** czy **Spółdzielnia Ogniwo**; przenikanie się różnych dziedzin sztuki i branż kreatywnych w przestrzeni miejskiej; **zwiększenie roli bibliotek w społeczności lokalnej**, np. pojawienie się instytucji Biblioteka Kraków, sponsoring bibliotek przez instytucje komercyjne oraz **przekształcenie bibliotek w miejsce realizowania działalności artystycznej i społecznej**.

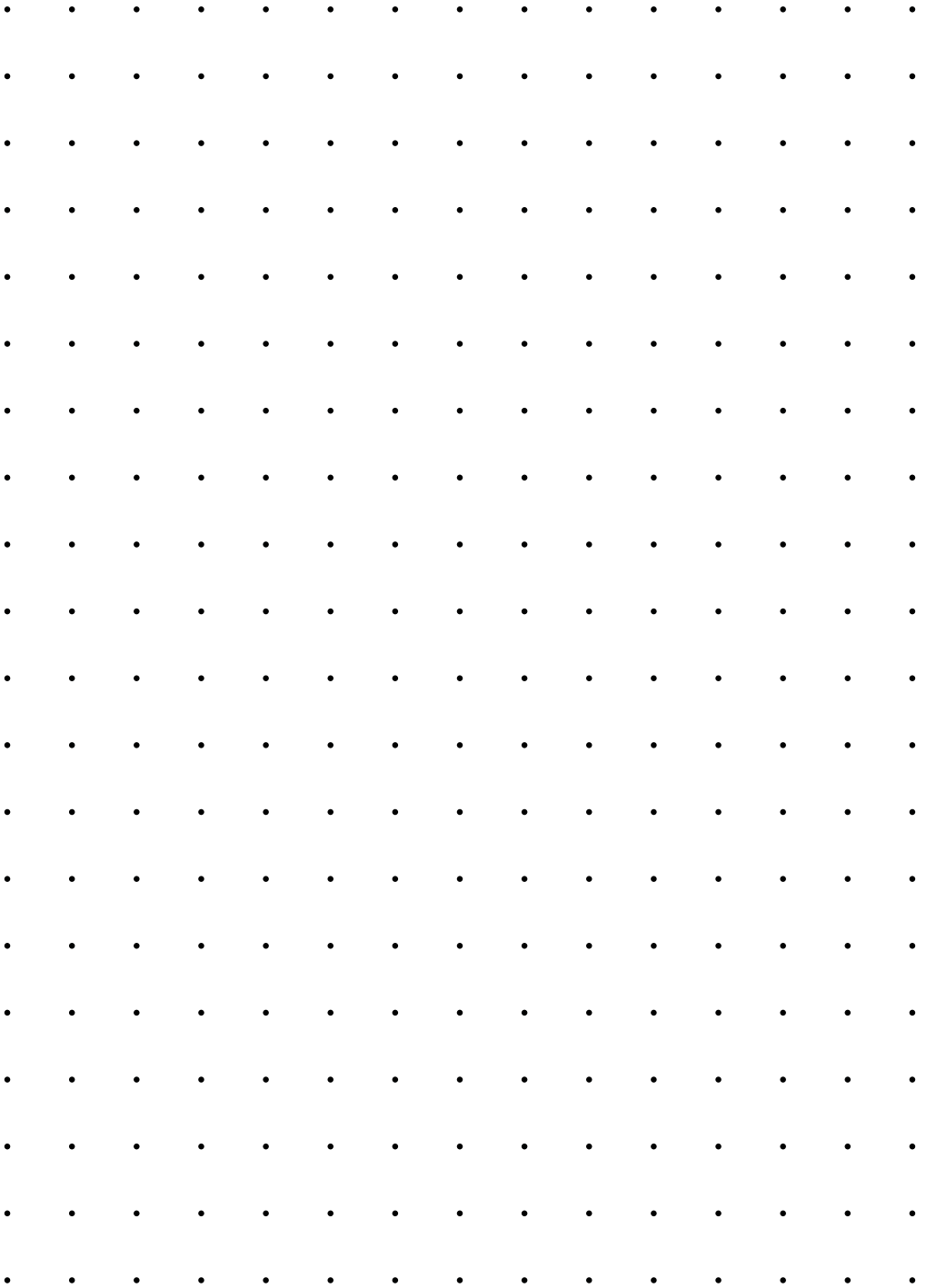
4.2. Oczekiwania

- Jeśli chodzi o **działania zwiększające dynamikę krakowskiego pola literackiego**, badani oczekują przede wszystkim **stałych subwencji twórczych**, solidnego systemu grantowego, który gwarantowałby im bezpieczny byt materialno-socjalny.
- Badani zgłaszają również **potrzebę zwiększenia koordynacji działań związanych** z życiem literackim w Krakowie i to zarówno na poziomie tzw. rzeczywistości realnej (np. utworzenie *Domu Pracy Twórczej*), jak i wirtualnej (np. poprzez stworzenie odpowiednich platform internetowych).
- Aktorzy krakowskiego pola literackiego wskazują, że korzystne byłoby **ograniczenie dominującej roli Krakowskiego Biura Festiwalowego** i **włączenie** w proces decyzyjny i organizacyjny dotyczący kształtowania się życia literackiego **mniejszych** oraz **zróżnicowanych podmiotów**.
- Istotnym oczekiwaniem było również **większe rozproszenie geograficzne organizowanych wydarzeń i dotarcie działalności literackiej poza centrum** – szczególnie do dzielnic peryferyjnych, co może pozwolić również na **otwarcie na różne grupy odbiorców wydarzeń literackich**.

notatki

notatki

Publikacja powstała w ramach projektu „Literatura w mieście. Badania krakowskiego sektora książki” dofinansowanego ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

- Realizacja projektu:** Krakowskie Biuro Festiwalowe
- Dyrektor:** Izabela Helbin
- Koncepcja projektu:** Anna Fiń (Uniwersytet Pedagogiczny),
Grzegorz Jankowicz (KBF, Uniwersytet Jagielloński),
Wioletta Klytta (KBF, Uniwersytet Jagielloński),
Monika Miszczuk-Wereszczyńska (Uniwersytet Śląski)
- Koordynacja projektu (KBF):** Wioletta Klytta
- Opieka merytoryczna:** Grzegorz Jankowicz
- Realizacja badań i opracowanie wyników:** Quantify. Research&Consulting
- Analiza wyników badań i opracowanie raportu:** Mariusz Dzięglewski, Anna Fiń, Monika Miszczuk-Wereszczyńska
- Opracowanie merytoryczne publikacji:** INQUISIO.research
- Redakcja (KBF):** Grzegorz Sącz
- Współpraca graficzna (KBF):** Michał Próchniewicz
- Korekta:** Dorota Bednarska
- Recenzja:** prof. dr hab. Marian Niezgoda (Uniwersytet Jagielloński),
dr hab. Marcin Czerwiński (Uniwersytet Wrocławski)
- Zespół projektowy (KBF):** Bartosz Buczek, Grzegorz Jankowicz, Wioletta Klytta,
Joanna Mercik, Michał Próchniewicz, Grzegorz Sącz
- Opracowanie graficzne i skład:** Studio Graficzne Papercut
- Copyright:** Krakowskie Biuro Festiwalowe
- Druk:** Drukarnia Leyko Sp. z o.o., ul. Tadeusza Romanowicza 11, 30-702 Kraków
- Nakład:** 500 egzemplarzy
- ISBN:** 978-83-65270-32-0
- Wydawca:** Krakowskie Biuro Festiwalowe
ul. Wygrana 2, 30-311 Kraków
tel. 12 354 25 00, www.biurofestiwalowe.pl

